

श्री साक्षात् प्रमथ.

श्री साईलीला

मासिक पुस्तक.

वर्ष ५ वें]

[अंक ९-१०

नलिनीदलगत जलमतितरलम् । तद्विज्जीवनमतिशय चपलम् ।

क्षणमपि सज्जनसंगतिरेका । भवति भवार्णव तरणे नीका ॥
श्री शंकराचार्य.

संपादकः—लक्ष्मण गणेश महाजनी.

प्रकाशकः—रामचंद्र कामाराम तखेड.

श्री साईलीला कच्ची ५ टर्नर रोड बांद्रा: बी. बी. रेखे.

अनुक्रमणिका

स्फुट साईभावदीप—श्री. नी. रा. सहस्रबुद्धे	७१३-७२५
” भावार्थ रामायणांतील वेंचे	७२५-७७०
” (गुरु-प्रसादोद्धार—(श्री. रामय्या)	६१-७२
महाराजांचे अनुभव	६२५-६२६
” ” (प्रकाशकांकडून)	६२७-६३१
परमार्थप्रपा—(श्रीहेमाड) (प्रकाशकांमार्फत)	१-११
श्रीसाईसुब्रित—(हेमाडपंत)	८२१-८३६

श्री साईभक्तांस विज्ञप्ति

कोणाला श्रीसाईमहाराजांबद्दलचे त्यांचे स्वतःचे अनुभव श्रीसाई-लीलेत प्रसिद्ध व्हावे म्हणून पाठविण्याचे असतील त्यांनी ते आमचेकडे पाठविल्यास ते प्रसिद्ध होण्याबद्दल आदरपूर्वक योग्य तो विचार होईल.

रा. आ. तखडकर

—प्रकाशक

वार्षिक वर्गणी.

वार्षिक वर्गणी टपाल खर्चासह मनिऑर्डरीने अगाऊ रु. ३॥, व्ही. पी. नं. रु. ३॥, फुटकळ अंक १. मागील अंकास शिळुक असल्यास -॥

चुकीची दुरुस्ती.

श्री साईलीला जोड अंक ६-७-८ व चालू अंक ९-१० यांतील साईभावप्रदीप या विषयाची पृष्ठे अनुक्रमे ६९९ ते ७२२ व ७५३ ते ७६४ छापली गेली आहेत. तरी ती ६७८ ते ७०१ व ७०२-७१३ अशीं समजावी.

असें म्हटले आहे परमेश्वर हा सर्वव्यापी आहे, हास्तत्र तो सर्व-द्रष्टा आणि सर्वसमर्थ आहे, अशी बुद्धीची पक्की खात्री झाली म्हणजे मग कोणत्याहि हेतूच्या सिद्धयर्थे फक्त त्याच्याचकडे धांव घेण्याची बुद्धि होते. हेच बुद्धीचे ऐकांतिकत्व होय. तसेच आधी आपण दुसऱ्यावर प्रेम केल्या-शिवाय दुसरा आपल्यावर प्रेम करित नाही, असा सार्वत्रिक अनुभव असल्या-मुळे मनुष्य जेव्हां प्रथमतः ईश्वरावर परमप्रेम (द्वितीयसूत्रान्वये शुद्ध भक्ति) करू लागतो, तेव्हां त्याची ऐकांतिक निष्ठा पाहून ईश्वरासहि तो सहजच परमप्रिय झाल्यामुळे ईश्वर त्याची कामना पुरवून अंती त्याला मुक्त करितो; आणि तीच ऐकांतिक भक्ति जर विषयदोषदर्शनादि साधनोद्भूत वैराग्यमूलक (निष्काम) असली तर ईश्वरप्रसादाने आत्मज्ञानलाभ होऊन जीव सत्वर मुक्त होतो.

वास्तविक पाहतां ईश्वरप्रसादद्वारां आत्मज्ञान होऊन मुक्ति मिळावी ह्या हेतूने जी ईशभक्ति होते, ती सुद्धां एक प्रकारची कामनिक भक्तीच होय; पण ती दोषमूलक अथवा दोषजनक नसल्यामुळे तिला वेदान्तशास्त्रांत सकाम भक्ति म्हटले नाही; कारण तिच्यामुळे कोणत्याहि अप्राप्त वस्तूची प्राप्ति होत नसून केवळ निजस्वरूपाज्ञाचा त्याग मात्र होत असतो. हे भक्तिरहस्य जाणूनच श्री मुकुंदराजांनी “ ईश्वरेचीण कामना पाहे । कालत्रयीं दुःखचि आहे ॥ ” ह्या उक्तीने आत्मज्ञानप्राप्तीची इच्छा ही काम शब्दाच्या अप-वादांत घातली आहे. व्यवहारांत जशी आपल्या मालकीच्या वस्तूचे स्वरूप समजण्याची अथवा तिचा तपास लावण्याची इच्छा योग्य समजली जात असून इतरांच्या मालकीच्या वस्तूचा लाभ करून घेण्याची इच्छा दोषार्ह समजतात, तद्वत्च परमार्थांत देखील आत्मेतर वस्तूच्या प्राप्तीच्या दुष्ट इच्छेला काम ही संज्ञा देऊन मग त्या कामाला त्याज्य ठरविला आहे; आणि हे तत्त्व मनांत आणूनच “ धर्माविरुद्धोभूतेषु कामोस्मि भर-तर्पभ ” (भ. गी. ७-११) ह्या उक्तीने धर्मानुकूल असलेल्या इच्छेची, म्हणजे प्रत्यक्ष अथवा परंपरेने मोक्षदायक असलेल्या इच्छेची भगवद्विभूति-

रूपांत गगना केली आहे. शिवाय आत्मज्ञानप्राप्तीच्या इच्छेने केलेल्या भग-
वद्भक्तीने ती इच्छा सफल होऊन नंतर सहजच नष्ट होते, ह्या कारणास्तव हि
तिचा अयोग्य काली त्याग केल्यास तें नुसतें अकर्मच नव्हे, परंतु विकर्महि
होईल. ह्यासाठी तिचा बुद्धिपुरःसर त्याग करणें प्रशस्त नाही. आगळी एक
विचार असा आहे की, धर्मशास्त्रोक्त सत्कर्माचरण (भ. गी. १३-२४) हे
“कार्य कर्म” (भ. गी. ३-१९) असून तें चित्तशुद्धीस कारण होते; आणि
ही चित्तशुद्धि मोक्षेच्छेचें कारण असून मोक्षेच्छा ही तिचें कार्य आहे, व
मोक्षेच्छेची सिद्धि (सफलता) होण्याचें भक्ति हें फक्त साधन आहे. ह्याप्रमाणें
मोक्षेच्छा हे प्रारब्ध कर्माचें फल असल्यामुळे तिच्या साधनाचा त्याग करणें
अशक्य आहे (भ. गी. १८-५९). तात्पर्य, श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त फलप्राप्त्यर्थ
वैदिक सत्कर्माचरणाचा दृढ निश्चय झाला, म्हणजे “निश्चयाचें बळ ॥ तुका
म्हणे तेंचि फळ ॥” ह्या नियमाप्रमाणें पुढील जीवनमुक्तीपर्यंत अत्तलेलो
फलपरंपरा अवश्य उत्पन्न होणारच; आणि जीवनमुक्तीची भक्ति ही केवळ
आत्मरति असल्याकारणानें ती सहजच निष्काम असणार. वैदिक सत्कर्मा-
चरणफलभूत जी सिद्धावस्था ती प्राप्त होऊन कर्मातीत झालेल्या सर्वकर्म-
संन्यासी पुरुषाच्या निष्काम भक्तीचाच प्रस्तुत सूत्रांत उल्लेख केलेला आहे.

प्रत्येक मोक्षेच्छु पुरुषाला सत्कर्माचरणद्वारां संसिद्धावस्था प्राप्त झाली
म्हणजे त्याचा निष्कामतामूलक सर्वकर्मसंन्यास सहजच होतो, असा अवाधित
नियम असल्यामुळे कर्माचरणद्वारा संसिद्धि प्राप्त झालेल्या भियिलाधिपति
राजा जनकानेहि (भ. गी. ३-२०) शेवटीं आपल्या पुत्रांची राज्यावर
स्थापना करून सर्वकर्मसंन्यास केला, अशा अर्थाचा भारतातील शांति-
पर्वाच्या अध्याय ३१८ मध्ये सत्याणवावा श्लोक आहे, तो असा:—

विदेह राज्ये च तथा प्रतिष्ठाप्य सुतं स वै ।
यतिधर्ममुपासंश्चाप्यवसन्मिथिलाधिपः ॥ ”

सूत्र ८. ॥ निरोधस्तु लोकवेदव्यापारन्यासः ॥

आर्याः— लौकिक वैदिक कर्म, त्यागिलिया होतसे निरोध खरा ॥
साई प्रेमरसी जो, दंग तथा काय मान कर्मांचें ॥

विवरणः—संसिद्धावस्थोद्भूत सर्वकर्मसंन्यासपूर्वक होणारी जी शुद्ध
ऐकांतिक अद्वैत भक्ति, ती इंद्रियनिरोधरूप असते (म. गी. ३-४१)
असे मागील सूत्रांत म्हटले असून, ह्या सूत्रांत निरोध म्हणजे निस्त्रैगुण्यरूप
सर्व वैदिक त्यागि लौकिक कर्मांचा संन्यास होय (म. गी. २-४५) असे
सांगितले आहे. इष्ट सिद्धिप्राप्त्यर्थ अवश्य असलेला शास्त्रोक्त कर्मसंन्यास
साधकांना बुद्धिपूर्वक करावयाचा असतो (म. गी. २-४५; ३-३७ ते ४१,
६-३५; १६--२१); परंतु तो सिद्धावस्थेचे साधनसमाप्तिरूप सहज (स्वभा-
वज) फल असल्यामुळे सिद्ध पुरुषांना तो सहजत्वेच प्राप्त होतो. सिद्धपुरुष
द्वेषबुद्धीने सकल कर्मांचा संन्यास करितात, असा अर्थ नाही; कारण ते
नित्य संन्यासी असल्यामुळे प्रारब्धप्रात अपरिहार्य कर्मांचा द्वेष करित
नाहीत, आणि अप्रात कर्मांची निर्वासनत्वास्तव इच्छाहि करित नाहीत
(म. गी. ५-३). “ प्रारब्ध कर्मणां भोगादेव क्षयः ” ह्या
सिद्धान्तान्वये अवश्यत्वे घडून फलभोग दिल्यानेच क्षयास जाणारे संचितांश
रूप प्रारब्ध, आणि अहंकर्तृत्व बुद्धीने घडणारे क्रियामाण, ही दोन्हीहि
दोषमूलक आहेत, असा “ सर्वारंभा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः ”
(म. गी. १८-४८) ह्या भगवदुक्तीचा अर्थ आहे. हे कर्मरहस्य
जाणूनच सिद्धपुरुष शास्त्रोक्त साधनद्वारा “ सर्वारंभ परित्यागी, ” “ गुणा-
तीत ” (म. गी. २-४५ व १४-२५ आणि शुद्ध भगवद्भक्त (म. गी.
१२--१६) झालेले असतात. काया, वाचा आणि मन हांच्या द्वारे जे जे
काही न्याय्य अथवा विपरीत कर्म घडून येत असते (म. गी. १८-१५)
त्याला अविष्टानं (काया), कर्ता (अहंकर्तृत्व भाव), पृथग्विध करणं
(भिन्न इंद्रिय समूह) विविधा भिन्न चेशा (भिन्न इंद्रियव्यापार), आणि
देव (अदृष्ट प्रारब्ध बल) हीं सारीं मिळून कारणीभूत होतात (म. गी.

१८--१३ व १४). ह्यास्तव कर्मसंन्यास (कर्माविषयी अहंकर्तृत्व भाव-
न्यास) ज्यांनी केला त्यांना त्या कर्मांचे जे अनिष्ट, इष्ट अथवा मिश्र
(इष्टानिष्ट) फल असेल त्याचा मुळीच स्पर्शहि होत नसून तो कृत अन्यागी
(अहंकर्तृत्व भावनेने कर्माचरण करणारे) जे असतील त्यांना मात्र होतो (भ.
गी. १८-१२). अर्थात् (१) स्वतःसाठी किंवा आत्मेतरासाठी, (२) माझे वैयक्तिक
कार्य, (३) मला केलें पाहिजे, आणि (४) तें मी करीन ह्या सकल भावना
अहंकर्तृत्वमूलक असल्याने, त्या नुसत्या मनांत येऊन त्यांचा विचार (संग)
करणेहि शेवटी प्राणनाशासच कारण होते (भ. गी. २-६२ व ६३) असा
भगवद्गीतेचा ठाम सिद्धांत आहे; ह्यास्तव सिद्ध जे आहेत, ते मिथ्या जड-
प्रकृतिनिर्मित, जड, वैयक्तिक कार्यांचा (भ. गी. ३-२७) अथवा त्याच्या
जड कारणांचा चिदात्म्याशी कांहीएक संबंध नाही, असे उमडून आणि ती
सकल कार्यकारणे आत्मभिन्न असलेल्या जड प्रकृति निर्मित देह्याच्या प्रारब्धा-
वर सोंपवून स्वतः आपण त्यांच्यासंबंधी उदासीन म्हणजे राग्द्वेषरहित अस-
तात, म्हणूनच ते ईश्वरप्रसादास पात्र होऊन अंती निरंकुशा तृप्तिरूप
शांतिसुखाचा (मोक्षाचा) लाभ करून घेतात (भ. गी. २-६४ ते ६६;
११-५५; १८-१६ व १७) अशा असंग वृत्तीलाच प्रस्तुत सूत्रांत
“ लोकवेदव्यापारन्यास ” म्हटलें आहे.

ह्या कर्मसंन्यासाचे महत्व आणि आवश्यकता दर्शविण्यासाठी नागच्या
सूत्राच्या विवरणाच्या शेवटी राजा जनकाच्या संन्यासाची हकीकत दिली
आहेच. आतां स्वतः भगवान् श्रीकृष्णांनी सर्व कर्मसंन्यास करून आपल्या
ज्ञातीचा संहार चाललेला आपल्या डोळ्यांनी पाहिला, त्यादृष्ट वस्तुदेवानें
अर्जनापाशी दुःखोद्गार काढलेले महाभारतांतर्गत मौसलपर्व, अध्याय ६,
श्लोक १४ ह्यांत दिले आहेत, ते असे आहेत:—

गोविंदमनघं देवमभिजानीध्वमच्युतम् ।

प्रत्यपश्यच्च स विभुर्ज्ञातिक्षयमधोक्षजः” ॥

(अर्थ—शार्दूलविक्रीडित)

स्वज्ञातिक्षय पाहणें प्रभुवरें कृष्णें कसें साहिलें ॥
तणें ह्या मम मानसासी झुरतां कसें सुखें पाहिलें ॥
सामर्थ्यास जयाचिया मित नसे तेणें अशी क्रूरता ॥
दावावी मजला न ह्या परिस हो कांहींच निष्टूरता ॥

अवतार पूर्वसंकल्परूपी प्रारब्धकर्माच्या सिध्यर्थच भगवान् श्रीकृष्णांनीं अखेरीस सर्वकर्मसंन्यास करून भूभार हरण केला; आणि तेणेंकरून नित्यसंन्यासी असलेले पुरुष कसाहि विकट प्रसंग आला तरी अहंममनेला बश होऊन आपल्या अंतःसंन्यास वृत्तीचा त्याग करित नाहीत असें दर्शविलें; हा श्रीकृष्णाच्या लोकसंहारक लोकसंग्रहाचा प्रकार किती भयंकर आहे !

महात्म्या पांडवांनींही प्रारब्धक्षयानंतर भगवान् श्रीव्यासांच्या आज्ञेनें तरुण राजा परिक्षिताची राज्यावर स्थापना करून आणि वैश्यापुत्र युयुत्सु ह्याच्या स्वाधीन सकल राज्यकारभार करून द्रौपदीसह सर्वकर्म संन्यास केल्याची सविस्तर हकीकत महाभारतांतील महाप्रस्थानिक नामक उपाख्य पत्रांत आहे. त्या पत्रांतील प्रथमाध्यायाचे श्लोक ६ व ७ ह्यावरून त्याचा बोध होईल. ते श्लोक असे आहेत:—

ततो युयुत्सुमानाद्य प्रव्रजन् धर्मकाम्यया ।

राज्यं परिददौ सर्वं वैश्यापुत्रे युधिष्ठिरः ॥ ६ ॥

अभ्यर्षिच स्वराज्ये च राजानं च परिक्षितम् ॥ ७ ॥

अर्थ:—व्यासाज्ञा झाल्यावर महाराजा युधिष्ठिरानें धर्मकामनेने (श्रेष्ठ संन्यासधर्मपरिपालनार्थ) सर्वसंगपरित्यागपूर्वक महाप्रस्थान करण्याचा विचार करून वैश्यपुत्र युयुत्सुला बालावून आणून त्याचे हवाली सर्व राज्यकारभार केला, आणि परिक्षितास राज्यभिवेक करविला.-- अनुगीतेतील संन्यास

धर्माचें श्रेष्ठत्व उमजून अनुगीतोपदेनुसार वर्तन करण्याचें भगवान् श्रीकृष्णास वचन देणाऱ्या सत्यभाषणी अर्जुनाचे शब्द खोट कसे ठरणार ? “ वार्धक्ये मुनिवृत्तीनाम् ” हे जसे रघुवंशाचें ब्रीद होते, तसेच तें भरतवंशाचेंही होते. “ मुनि ” शब्दाची व्याख्या अशी आहे:—

“ दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ॥
वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ” (भ. गी. २-५६)

(अर्थ-श्लोक. नारायणभावदीपिका)

दुःखामधें मन कधीहि उदास नाही ।

नेणें सुखांतिल फुशारकिची स्पृहाही ॥

की काम-क्रोप- भयवर्जित जो गणावा ।

नारायणस्थितमती मुनि तो म्हणावा ॥

असा अधिकार प्राप्त होण्याला चित्तैकाग्र्यपूर्वक ब्रह्मनिष्ठेचा दीर्घकाल अभ्यास लागतो. हे चित्तैकाग्र्यच श्रेष्ठ तप आहे, असें एकाग्र्यं परमं तपः” ह्या स्मृतीनें सांगितलें आहे; आणि चित्तैकाग्र्यास सर्वकर्मसंन्यास अवश्य आहे, ह्याच कारणास्तव अनुगीता, अध्याय ४७, श्लोक ५ ह्यांत “ज्ञानं वै परमं विद्यात्संन्यासं तप उत्तमम्” असें भगवान् श्रीकृष्णांनीं म्हटलें आहे. चित्ताला यत्किंचित् जरी कर्माचा वेध लागला तरी त्या योगे त्याच्या ऐकाग्र्याला ग्रहण लागणारच; आणि ऐकाग्र्याला ग्रहण लागलें, म्हणजे ज्ञानाचा खप्रासहि होणारच. ह्यामुळे संन्यासाशिवाय आत्मलाभ होणें शक्य नाही; आणि आत्मज्ञानी पुरुष अहंकर्तृत्वाभावास्तव सर्वथा अकर्ता असल्यामुळे ज्ञान-कर्म-समुच्चय केवळ वंध्यापुत्रवत् अथवा मृगजलवत् मिथ्या होय. “ अहंभाव ज्या मानसीचा सरेना । तथा ज्ञान तें अन्न पोटीं जिरेना ॥ ” ह्या श्रीसम-यांच्या शुद्ध प्राकृत उक्तीचाहि यथार्थ समजेनासा झाल्यामुळे “ कलौ वेदां-

तिनो भांति ॥ फाल्गुने वालका इव ॥ ” ह्या उक्तिचाच नित्य सर्वत्र अनुभव येत आहे ! असो. सिद्ध पुरुष सर्वकर्मसंन्यासी असतो, इतकाच प्रस्तुत सूत्राचा अर्थ आहे.

कर्मांचे नित्य, नैमित्तिक, काम्य, आणि निषिद्ध असे जे चार प्रकार वैदिक धर्मात सांगितले आहेत त्यांतील निषिद्ध कर्म केवळ पापमूलक त्वास्तव त्याज्य आहेत. निरीश्वरवादी मीमांसकांनी त्रैगुण्यविषय वेदाधारं (भ. गी. २-४५) ऐहिक आणि पारलौकिक-विषयसुख-लाभार्थ इंद्रादि देवता-प्रीत्यर्थ ज्या कर्मांना विहितत्व सांगितलं आहे, तीं सारीं काम्य कर्मे अनित्य फलदायित्वास्तव त्याज्य आहेत. आणि “ ॐ तत्सत्त्रह्यार्पणमस्तु ” असे म्हणून जीं नित्य आणि नैमित्तिक कर्मे केवळ परमेश्वराप्रीत्यर्थ करावयाचीं असतात, तीं “ श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त फलप्राप्त्यर्थ ” म्हणजे चित्तशुद्ध्यर्थ मात्र विहित आहेत; तीं चित्तशुद्धीनंतर म्हणजे बुद्धि व्यवसायात्मिका ज्ञानानंतर अनवश्यकत्वास्तव उपादेय नाहीत.

सूत्र ९. ॥ तस्मिन्ननन्यता तद्विरोधिपूदासीनता च ॥

आर्या साई-प्रेमांर्ध्वीतच्चि, अखंड राहोनि सौख्य तो भोगी ।

वाचक-भाव जरी ये, तरि तो ताटस्थ आदरी तेथें ॥

विवरण:—मागील सूत्रांत सिद्धपुरुषांचा इंद्रियनिरोध ज्ञान असल्या मुळे त्यांची भक्ति सकाम नसते, असे सांगून त्याच्या पुढील आठव्या सूत्रांत “ इंद्रियनिरोध ” ह्याची “ सर्वकर्मसंन्यास ” अशी व्याख्या केली. आतां ह्या सूत्रांत “ सर्वकर्मसंन्यास ” म्हणजे काय तें सांगितलं आहे. अर्थात् भक्तांचा कर्मसंन्यास म्हटला म्हणजे एकांतिक (अनन्य) भक्तीस अनुकूल असलेल्या कर्मांचा अंगिकार करून तशा भक्तीस विरोधी असलेल्या कर्मांसंबंधी तटस्थावस्था ठवणें, असाच असावयाचा. “ संन्यास ” शब्दाच्या ह्या स्पष्टीकरणांतील “ उदामीनता ” (ताटस्थ) हा शब्द फार महत्त्वाचा असून गूढार्थसूचकहि आहे. आपल्यास प्रतिकूल असलेल्या

कर्मांचा जसा अंगिकार करावयाचा नाही, तसाच त्यांचा द्वेषहि करावयाचा नाही असें “ उदासीनता ” ह्या शब्दानें सुचविलें आहे. कारण “ द्वेष ” ही भावना (वासना) अशुभ असून “ उदासीनता ” (उपेक्षा) ही शुभ वासना आहे. शुभ वासना एकंदर चार असून (१) मुदिता, (२) मैत्री, (३) करुणा, आणि (४) उपेक्षा अशी त्यांचीं नांवे आहेत. श्रेष्ठ अधिकारी पुरुष भेटला तर मुदितांतःकरणानें त्याला शरण जाऊन, यथाशक्ति सेवाद्वारे त्याचा प्रसाद संपादन करावा; समान अधिकारी भेटल्यास मुदितांतःकरणानें त्याच्याशीं (मैत्री म. गी. १०-९) करून एक-मेकांच्या साहाय्याने उभयतांनीं आनंदांत असावे; व आपल्यापेक्षां कनिष्ठ अधिकारी भेटल्यास त्याला मुदितांतःकरणानें यथाशक्ति मदत करावी, असें समानशील पुरुषांचे तीन प्रकार भाले. आणि अभक्त भेटला तर “ सर्प विंचू नारायण । परी वंदावे दूरून ॥ ” ह्या उपदेशाप्रमाणें त्याच्याविषयी उपेक्षावृद्धि ठेवावी. परंतु कोणाचाहि द्वेष करूं नये. (म. गी. ५-३). “ संतुष्टः सततं योगी ” (म. गी. १२-१४) ह्या उक्तींत “ मुदिता, ” आणि “ अद्वेषा सर्व भूतानां मैत्रः करुणाएवच ” (म. गी. १२-१३) ह्या उक्तींत उपेक्षा (अद्वेष) मैत्री, व करुणा ह्या तीन वासानां, अशा एकंदर चारी शुभ वासनांचा भक्तलक्षणांत भगवान् श्रीकृष्णांनीं समावेश केला आहे.

सूत्र १०. ॥ अन्याश्रयाणां त्यागोऽनन्यता ॥

आर्याः— साईरूपी ईश्वर तदितर आश्रय दुजा न हितकारी ।

अन्याश्रय सोडियल्यां भक्ता लभे अनन्यता साची ॥

विवरणः—मागील नवव्या सूत्रांतील “अनन्यता” ह्या शब्दाचें ह्या सूत्रांत स्पष्टीकरण केलें आहे. परमेश्वराशिवाय इतर कोणत्याहि देवतेस शरण न जाणें, ह्याचेंच नांव “ अनन्यता ” असें म्हटलें आहे. भगवान् श्रीकृष्णांनीं

“ अव्यक्तोक्षर इत्युक्तः तमाहुः परमां गतिम् ।
यं प्राप्य न निवर्तते तद्भाम परमं मम ॥ ”

(भ. गी. ८-२१)

(अर्थ-आर्या-मोरोपंत)

जो अक्षर अव्यक्त श्रेष्ठ गती त्यास बोलती तद् ।
ज्यातें पावोनि पुन्हा न फिरति मुनि परम धाम तें माझें ॥

ह्या उक्तीनें सगुणेश्वराचें तात्विक स्वरूप जें निर्गुण ब्रह्म तेच सर्वश्रेष्ठ पद होय, असें सांगितलें आहे. आणि नंतर निर्गुण ब्रह्मोपासक व सगुणेशोपासक ह्यांमध्ये श्रेष्ठ योगवत्ते कोण, असा अर्जुनानें प्रश्न केल्यावरून (भ.गी. १२-१)

भगवंतांनीं असा बोध केलाआहे कीं:—

(१) परमश्रद्धेनें आपुलें मन मःस्वरूपी अखंड ठेवून जे माझे सतत चिंतन करितात त्यांना मी उत्तम योगयुक्त समजतो. (भ. गी. १२-२.)

(२) सकलेंद्रियांचा निरोध करून “ जीवो ब्रह्मैव ना परः ” अशा बुद्धीनें सर्व जीवांवर सारखेंच प्रेम करणारे जे पुरुष अक्षर, अतींद्रिय, अव्यक्त, सर्वव्यापी, कल्पनातीत, अचल, व नित्य अशा परब्रह्माची उगमना करितात, ते देखील मःस्वरूपाप्रतच पावतात. (भ. गी. १२-३, ४.)

(३) परंतु ह्या निर्गुण ब्रह्मोपासनेचा मार्ग सगुणेशोपासनेपेक्षा अधिक क्लेशदायक असल्यामुळे देहवारी जीवांना ब्रह्मप्राप्तिस्तव फार कष्ट पडतात. (भ. गी. १२-५)

(४) आणि मीच परमगति आहे, ह्या भावनेनें अन्याश्रय न करितां आपुलें चित्त मःस्वरूपी अखंड ठेवून जे भक्तियोगी पुरुष केवळ मर्दर्य आपला सकल कर्म करीत असल्यामुळे मच्चिंतनापासून कधीहि भ्रष्ट होत नाहीत त्यांची ह्या जन्ममृत्युदायक संसारसागरांतून सुटका करण्याचें काम माझे,

असल्याकारणाने ज्ञानमार्गापेक्षां भक्तिमार्ग कमी क्लेशदायक आहे. (भ. गी. १२-६,७) सूत्रोक्त अन्याश्रयत्यागाचें सकल प्रयोजन ह्या गीतोपदेशांत झालें आहे. अर्थात् ज्ञानमार्ग आणि भक्तिमार्ग ह्या समवळ द्विविधा ब्रह्मनिष्ठेतील भक्तिमार्गाचें सौकर्य सांगण्यासाठीच प्रस्तुत सूत्र प्रवृत्त झालें आहे. असो.

“ देव भावाचा भुकेला । दास सेवकांचा झाला ॥ ”

ह्या तत्त्वाचे विवरण अंशतः झालें. आतां त्याचाच आणखी विचार करूं. भावना शुद्ध असली, म्हणजे मग ती कोणत्या प्रकारें व्यक्त होत आहे. इकडे देव लक्ष देत नाही. अर्थात् देवाचें लक्ष कर्माकडे नसून भावनेकडे असतें; कारण कर्म जड प्रकृतीचें असतें आणि भावना आत्मिक असते.

नसे ठावा ब्रह्मा न शिव अथवा श्रीपति हरी ।

हरी जो तापातें उचलुनि कृपासिंधुलहरी ॥

हरी वाटे काळाकरिस विपत्ती मृत्युभुजगा ।

जगाचा जो ऐसा धणि कवण तो पाव मजगा ॥

हा शुद्ध भावनात्मक धांवा जरी भ्रममूलक होता, तरी तो संवादिश्रम असल्यामुळे त्यानें सर्वव्यापी, सर्वद्रष्टया सर्वसमर्थ, सगुण परमेश्वराचें मन वेधिलें. प्रत्यक्ष व्यवहारांत देखील असाच अनुभव येतो एकाच स्त्रीवर माता ह्या नात्यानें पुत्राचें प्रेम असतें, भार्या ह्या नात्यानें पतीचें प्रेम असतें, भगिनी ह्या नात्यानें भ्रात्याचें प्रेम असतें, कन्या ह्या नात्यानें मातापित्यांचें प्रेम असतें, अशा प्रकारें अनेक भिन्न व्यक्तींचें भिन्न नात्यानें एकाच स्त्रीवर प्रेम असून ती त्या भिन्न व्यक्तींशीं त्यांच्या नात्याप्रमाणें आपलें प्रेमळ आचरण (कर्म) हि भिन्न प्रकारानें करित असते. परंतु “ प्रेम ” म्हणून जी वस्तु आहे, तिच्या स्वरूपांत त्या भिन्न आचरणानें भिन्नता मुळीच येत नाही. पुत्राच्या दुष्कृत्यावद्दल ज्या प्रेमानें ती त्याला प्रसंगवशात् ताडणहि करील,

त्याच प्रेमानें त्याच्या सत्कृत्याबद्दल ती त्याला आलिंगनहि देईल. ह्याचेंच नांव समता. साखर आणि माती एक समजणें ही समता नाही. तें शुद्ध अज्ञान होय. ह्या “प्रेम” आणि “समता” नामक दोन्ही गुणांचें उगमस्थान परमेश्वरच आहे, हें उमजून वामन पंडितांनी “मुख्य धर्म समता दया । हे दोन्ही तुझे गुण अव्यया ॥ कर्मानुरूपे देवराया । फळें देसी भक्तातें ॥” असे आपल्या यथार्थदीपिकेत म्हटलें आहे. आणि जगाच्या “आदिकारणाचें” “अस्तित्व” प्रत्यक्ष “अज्ञेयवाद” प्रस्थापित करणाऱ्या हर्बर्ट स्पेन्सर नामक विचारी पुरुषांनीहि कबूल केलें आहे. ह्या आदिकारणासच वेदान्तशास्त्रांत जगाचें “विवर्तोपादान” म्हटलें आहे. आतां त्याला अज्ञेय कां म्हणावें ह्याचा विचार करूं. ज्या वस्तूचें ज्ञान झालें नाहीं, तिचें अस्तित्व कबूल करतां येत नाहीं. तें कबूल केलें म्हणजे ती आहे, इतकें तरी ज्ञान झालेंच, असे कबूल करणें भाग आहे; आणि ती जगाचें “आदिकारण” आहे, असे म्हटलें म्हणजे तिच्या स्वरूपाचें अंशतः तरी ज्ञान झालेंच, असेंहि सहजच ठरतें. मग ती “अज्ञेय” कशी? आतां “अज्ञेय” शब्दाचा “अप्रत्यक्ष” असा अर्थ जर केला, तर त्यांत स्पेन्सरनें अधिक काय सांगितलें? “यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसासह” ह्या वेदान्त वचनाचा तोच अर्थ असून “सुखमात्यंतिकं यत्तद्बुद्धिगाह्यमतींदियम्” (भ. गी. ६-२१) “ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पपासयते । सर्वत्रगपचित्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवं” (भ. गी. १२-३) इत्यादि वाक्यांत त्याचा अतींद्रियत्व, अनिर्वचनोत्वादि गुणांचें वर्णन वेदान्त शास्त्रानें करून ठेवलेच आहे. मग स्पेन्सरसाहेबांना जरी त्याचें अनुभवज्ञान झालें नसलें, तरी ते स्वतः सर्वज्ञ नसल्याकारणानें इतर (१) महाबुद्धिवान्, (२) महाज्ञानी, (३) महानुभाव आणि आणि (४) महावैराग्यशील अशा सर्वश्रेष्ठ अधिकारी पुरुषांच्या अनुभवजन्य आप्तवाक्यास मिथ्या म्हणण्याचा त्यांना न्यायतः अधिकार कसा प्राप्त व्हावा? अतींद्रिय ज्ञान प्राप्त व्हावयास सर्वसंगपरित्यागः

करून बहुत काळ चित्तैकग्र्यरूप तप करावे लागते. ते न केलेल्या प्राकृतजनांनी वाटेल तर खुशाल सूर्यावर धुंकावे !

“ वेदान्तशास्त्राचें एवढेंच म्हणणें आहे की, अध्यात्मशास्त्रातील विषय स्वसंवेद्य अतएव केवळ आधिभौतिक युक्त्यांनी निर्णय होण्यासारखा नसल्यामुळे अत्यंत शुद्ध, पवित्र आणि विशाल मनाच्या महात्म्यांनी या वाचतात जो आपला अपरोक्ष म्हणजे साक्षात् अनुभव सांगितला आहे, त्याला जो युक्तिवाद विरुद्ध तो ह्या शास्त्रांत ग्राह्य धरितां येत नाहीं. आधिभौतिक शास्त्रांत ज्याप्रमाणें प्रत्यक्षाला विरुद्ध असणारें अनुमान त्याज्य मानितात, त्याप्रमाणें वेदान्तशास्त्रांत युक्तीपेक्षां सदर स्वानुभवाची किंवा आत्मप्रतीतीची मातब्बरी अधिक समजतात. या अनुभवाला जुळेल ती युक्ति वेदान्त्यांस मान्य आहे.

अध्यात्मशास्त्रांत उपनिषद्-ग्रंथांचें महात्म्य विशेष कां याचें कारणहि हेंच होय. मन एकाग्र कसें करावें याची प्राचीन काळीं हिंदुस्थानांत पुष्कळ भवति-न-भवति होऊन अखेरीस आमच्याकडे (पातंजल) योगशास्त्र नांवाचें त्याचें एक स्वतंत्र शास्त्र बनलें आहे. या शास्त्रांत प्रवीण असून खेरीज स्वभावतःच ज्यांचें मन पवित्र व विशाल अशा थोर थोर ऋषींनीं मन अंतर्मुख करून आत्म्याच्या स्वरूपाबद्दलचा आपला अनुभव किंवा त्या संबंदानें आपल्या शुद्ध व शान्त बुद्धीला जें स्फुरण झालें तें उपनिषद् ग्रंथांतून सांगितलें आहे.

(अपूर्ण)

भावार्थ रामायणांतील वेचें

रामचंद्रानें रावणाला मारल्यानंतर त्याला पोटाशी धरून त्याचा बंधु विभीषण शोक करीत आहे, त्या हृदयद्रावक प्रसंगाचें व अशा प्रसंगी स्वतः रामचंद्र त्याचें सांत्वन करीत आहे त्या उपदेशपर प्रसंगाचें गावडांनी केलेलें वर्णन परमार्थदृष्ट्या प्रत्येकानें फार लक्षांत ठेवण्यातजोगें आहे.

बंधु धरोनि पोटेसीं । विलाप करी दुःखावेशीं ॥

बहु शिकविलें नायकेसी । व्यर्थ रामासी विरोधिलें ॥ ७७ ॥

दैवानुसार बुद्धि होये । तेथें तुज बोल काये ॥

जैसें प्राक्तन ओढिताहे । प्राणी वर्तताहे तेणें कमें ॥ ७८ ॥

श्लोक-अथ खलु विषमः पुराकृतानां फलतिहि जंतुषु कर्मणां विपाकः॥

हरश्चिरसि शिरांसि यानिरेजुर्हरहर तानि लुठंति गृध्रपादे ॥

निजहस्तें करोनि जाण । निजशिरें छेदोनि पूर्ण ॥

शिवासी अर्पी रावण । तिहीं शिरीं रण वसविलें ॥ ७९ ॥

जीं शोभती शिव मस्तकीं । मुकुटमंडितजडित माणिकीं ॥

त्यांसी झडपिती पांखीं । निजकौतुकीं गीध घारी ॥ ८० ॥

जीं न खालावती ब्रह्मादिकां । जीं अजेय तिहीं लोकां ॥

तीं रणीं लोळती देखा । गोमायुका पायांतळीं ॥ ८१ ॥

निजप्रीतीच्या कळोळीं । शिवें धरियेलीं मौळीं ॥

तीं लोळती पायांतळीं । गीधमंडळी माझारी ॥ ८२ ॥

प्रारब्ध भोग बळवत्तर । त्यासी कांहीं न चाले सूत्र ॥

रणीं लोळतो दशवक्र । कर्म तंत्र सोडीना ॥ ८३ ॥

शंकर वरदें करून । लंकेचा राजा रावण ॥

त्याचीं शिरें धुळी माजी जाण । रणांगणीपूर्ण लोळती ॥ ८४ ॥

निजहस्तें छेदोनि बहिलीं । जीं शिवमस्तकीं अर्पिलीं ॥

तीं दृष्टकमें व्यापिली । तिहीं विदारिलीं घडे कवीं ॥ ८५ ॥

तेची विपरीं उत्तर । श्रोते परिसोत सादर ॥
 अति सूक्ष्म कर्म सूत्र । नऱ्हे गोचर सज्ञाना ॥ ८६ ॥
 शिव सर्वस्वें सेविला । विष्णु सर्वस्वें द्वेषिला ॥
 तेणें भेदें नागवला । डोल पडिला भजनासीं ॥ ८७ ॥
 विष्णु शिवाचें निजध्येय । शंकर विष्णुचें हृदय ॥
 उभयांसीं जो भेद पाहे । दुर्दशा लाहे नवल कोण ॥ ८८ ॥
 ब्रह्मा धरोनि मुंगीवरी । शिव व्यापक चराचरीं ॥
 विष्णु शंकरां बाह्यांतरीं । दोघां माझारीं भेद नाहीं ॥ ८९ ॥
 विष्णु शिवाचें हृदय । शिव विष्णुचें अंतर्बाह्य ॥
 निज देहासीं निश्चय पाहें । भेदाची सोय सांडूनीं ॥ ९० ॥
 अनवच्छिन्न ऐसें पाहतां । त्यासी भय नाहीं सर्वथा ॥
 निरसोनियां भयाची वार्ता । अक्षय्यता सुखरूप ॥ ९१ ॥
 तैसं न करीच रावणु । भेद वाढविला शिव विष्णु ॥
 वाढविला भजनाभिमानू । द्वेषिला विष्णु भेदबुद्धी ॥ ९२ ॥
 विष्णुची निजशक्ति तत्वतां । पतिव्रता माउली सीता ॥
 ते अभिलाषिली लंकाणाथा । दुष्कर्मा आन कोण ॥ ९३ ॥
 श्रीराम जगद्गुरु तत्वतां । त्याची निजशक्ति सीता ॥
 अभिलाषितां लंकाणाथा । गुरु तल्पगता सहजचि ॥ ९४ ॥
 गुरुतल्पगते पुढें आन । पाप कोण आहं दारुण ॥
 तेणें घोरकर्म रावण । गीध चरणीं पूर्ण लोळत ॥ ९५ ॥
 भल्याचें शिकविलें नायके । तो सत्वाचें मुख केवि देखें ॥
 अभिलाषितां रामनायिके । हारविलीं सुखें महाभोग ॥ ९६ ॥
 मंचक कनकाचा संपूर्ण । जडित रत्नीं सुलक्षण ॥
 नवग्रहांची पाउटी जाण । तेथें दशानन शयनस्थ ॥ ९७ ॥

तें शरीर आजि येथ । सैरां रणभूमीसीं लोळत ॥
 स्रक्चंदनें जे मंडित । तें विदारिती घारी गीध ॥ ९८ ॥
 जडित अंगदीं प्रचंड । जे मंडित बाहुदंड ॥
 त्याचें झालें खंड निखंड । रणीं वितंड विखुरले ॥ ९९ ॥
 जिहीं भुजीं त्रिभुवन । वळे आकळिलें संपूर्ण ॥
 तेहे रणांगणीं आवण । इतस्ततां जाण विखुरले ॥ १०० ॥
 सूर्यप्रभेसमान मुकुट । मस्तकीं घाली दशकंड ॥
 त्याचें होवोनियां पीठ । रत्नें उडूट विखुरलीं ॥ १०१ ॥
 महाराजे मंडलवतीं । ज्या चरणां नित्य नमिती ॥
 ते तोडरेंसहित लोळती । रणावती बंधुराया ॥ २ ॥
 तुजसांगती शुकसारण । त्यांवरी कोपसी दारुण ॥
 तेंचि सांगे प्रहस्त प्रधान । कोप दारुण त्यावरी ॥ ३ ॥
 तुझा पुत्र इंद्रजित । सांगतां त्यासीं मारुं धांवत ॥
 तेसेंच कुंभकर्ण विनवीत । त्यासीं निर्भर्त्सित अतिरागें ॥ ४ ॥
 मंदोदरी निजकांता । न मानिती तिच्या वचनार्था ॥
 तेथे माझी कायसी कथा । हाणितल्या लाया अतिरागें ॥ ५ ॥
 तितुकाही मानिला विपाद । परीं नकळे तुझा बोध ॥
 रावण अद्वैत भक्त शुद्ध । निजानंद पावला ॥ ६ ॥
 सकळ कुळा देवोनि मुक्ती । तुवां विरोधिला रघुपती ॥
 बंधो तुझी अर्तक्य युक्ती । कळली निश्चितीं आजि मज ॥ ७ ॥
 तत्काळ सायावया निजमुक्ती । सायुज्य साधिला रघुपती ॥
 तें साधिले अतिनिगुतीं । सकळ संपत्ती अर्पूनी ॥ ८ ॥
 होवोनि सर्वस्वा विरक्त । समारंगणीं लंकानाथ ॥
 देखोनियां रघुनाथ । आनंदभरित झालासी ॥ ९ ॥

त्या आनंदाचे अतिप्रीतीं । राम जाणसी सर्वाभूतीं ॥
 देह अपिला रघुपती । भूतसंतृप्ती लागूनी ॥ १० ॥
 समो नागेन समोमशकेन । रावणा वाणलें संपूर्ण ॥
 देह केला रामार्पण । विश्वमुखें पूर्ण तृप्तीसीं ॥ ११ ॥
 करोनि देहाचें हविर्द्रव्य । विश्वमुखीं दशग्रीव ॥
 अपितांची रघुराव । तृप्ति स्वमेव पै झाला ॥ १२ ॥
 म्हणोनियां रावण । धारणीध मुखीं जाण ॥
 आपणा विदारवी आपण । श्रीरघुनंदन सुखार्था ॥ १३ ॥
 कुळ उद्धरिलें सकळिक । तेणें विभीषणा हरिख ॥
 हर्षयुक्त करितां शोक । वोलों आणिक आदरिलें ॥ १४ ॥
 पुष्पवाटिकेचें उद्यान । क्षणें विध्वंसी पवन ॥
 तेंवी क्षणमात्रें रामें जाण । ससैन्य रावण निवटिला ॥ १५ ॥
 महामत्त मातंग जैसा । कोणाही नागवे सहसा ॥
 रावण मत्तमहागज तैसा । राघवेशा आतुडला ॥ १६ ॥
 महामत्त बडवानळू । कोणी नशके आकळू ॥
 त्यासी वर्षोनि घनसवळू । अग्नीकळोळ करी शांत ॥ १७ ॥
 तेंवी श्रीराम मेघें करून । रावणाग्नि विझविला पूर्ण ।
 अष्टांगांचे कोळसे जाण । शोभती संपूर्ण रणांगणीं ॥ १८ ॥
 ऐसें नानापरी बहुत । बंधुपुढें घेवोनि तेथ ।
 विभीषण विलाप करित । हृदयपिटित निजकरें ॥ १९ ॥
 तें देखोनि रघुनंदन । संबोखीतसे आपण ॥
 शास्त्र रीतीं लौकिक वचन । शांतवन अतिप्रीतीं ॥ २० ॥
 व्यर्थ न करीं शोकाते । न व्हावें झालें निरुतें ॥
 सावध होवोनि निजचित्तें । सांडीं परते मोहासी ॥ २१ ॥

घटामाजी भरलें जळ । त्यांत विंवलें चंद्रमंडल ।
 काले वेंचल्या घटजळ । विंब तत्काल हरपलें ॥ २२ ॥
 त्या विंबा लागीं आपण । शोक करितां दारुण ।
 तेथें श्रमचि उरे जाण । विंब पूर्ण नये दाता ॥ २३ ॥
 घटा माजी विंब असतें । शोक करितां तें भेटतें ।
 तेंवी धरिलिया प्रेतातें । रावण तेथें भेटेना ॥ २४ ॥
 विभीषणा ऐका विनंती । शोक करितां तुजप्रती ।
 न भेटे गा लंकापती । सांडीं निश्चितीं भ्रमातें ॥ २५ ॥
 तूं विवेकसंपन्न राजा । इतरां उपदेश व्हावा तुझा ।
 तो तूं तेथें मोह समाजा । निमग्न काजा पै कवण ॥ २६ ॥
 ज्यासीं होय अवगती । अवश्य त्याची करावी क्षती ।
 उसण्या घार्यां जे निमती । ते बंध्य होती सुरनरां ॥ २७ ॥
 रावणें करोनि ख्याती । समरांगणीं सर्व शक्ती ।
 तुच्छ करोनि देहस्थिती । ब्रह्मस्थिती साधिली ॥ २८ ॥
 महायोगी कामक्रोध । जिणोनि साधी परमानंद ।
 तेंवी रावणें निजपद । करोनि युद्ध सांधिलें ॥ २९ ॥
 वाणीचा होया दशमुख । तो झाला विश्वमुख ।
 त्याचा करूं नये शोक । निज विवेक विचारिं ॥ ३० ॥
 म्हणोनि शोका योग्य रावण । सर्वथा नव्हे नव्हे जाण ।
 तूं विभीषण सर्वज्ञ । व्यर्थ रुदन सांडीं परतें ॥ ३१ ॥
 गेलियाचा शोक करितां । लागोपाहे मूर्खता ।
 ते सांडोनियां सर्वथा । बंधुस्वधर्मता साधावा ॥ ३२ ॥
 रावणाचे और्ध्वदेहिक । तुवां करावें आवश्यक ।
 गोत्रज पुत्र निमाले देख । कर्ता आणिक दिसेना ॥ ३३ ॥

जो देवद्रोही वेदद्रोही । मुख्य ब्रह्मयाचा ब्रह्मद्रोही ।
 त्याचा शोक सर्वथा पाहीं । शास्त्रें नाहीं बोलिला ॥ ३४ ॥
 तूं विभीषण सविवेक । सांडोनियां दुःखशोक ।
 करी बंधूचें और्ध्वदेहिक । व्यर्थ दुःख करोनि काय ॥ ३५ ॥
 श्लोक-सतस्य वाक्यैः कर्णैर्महात्मा संबोधितः साधु विभीषणश्च ।
 आज्ञापयामास नरेंद्र सूनुः स्वर्गार्थिमाधानमदी नसत्त्वम् ॥
 ऐसे सांबळेंनि सुंदरें । बुद्धिवोधप्रबोधचंद्रें ।
 सूर्य वंश प्रभाकरें । दशरथ कुमरें बोलिलें ॥ ३६ ॥
 जो ईश्वरा ईश्वर । जो योगियांचा योगेश्वर !
 जो नरेंद्राचा नरेंद्र । तो रघुवीर बोलिला ॥ ३७ ॥
 ज्याचें ऐकतां वचन । उपनिषदां पडे मान ।
 सद्यचित्त चमत्कारें पूर्ण । समाधान जीवशिवां ॥ ३८ ॥
 तेणें श्रीरामें आज्ञापितां । मोह गेला न दिसे केउता ॥
 सावध होऊनि तत्वतां । झाला करिता उत्तरःविधा ॥ ३९ ॥
 सत्वाथिला अति सात्विक । विभीषण परम धार्मिक ।
 श्रीराम वचनें देख । मोह निःशेख सांडिला ॥ ४० ॥
 जेवी उगवतां दिनमणो । सचंद्र ताराहर पती रजनीं ॥
 तेवी श्रीरामवचनें करूनी । मोह तत्क्षणीं पळाला ॥ ४१ ॥
 सावध होऊनि मानसी । अनुसरोनि रामवचनासी ।
 आनंदमय रणभूमीसी प्रेतदहनासी होय करिता ॥ ४२ ॥

भावार्थ रामायण युद्धकांड अ. ६४ ओ. ७७ । १४२.

देहात्मत्व-भ्रम गौणात्म्याते होई । तेणे गुत राही आत्मज्ञान ॥ ६६ ॥
 तयाच्या ज्ञानार्थ करणोय कर्म । तेचि की स्वधर्म सर्वत्रांचा ॥ ६७ ॥
 देहासबे कर्म निपजे सहज । तेचि स्वभावज अनावर ॥ ६८ ॥
 प्रारब्धेचि होई त्या टायी प्रवृत्ति । तयाची निवृत्ति शक्य नसे ॥ ६९ ॥
 ईशनिघमाने उपजे प्रारब्ध । संचितांश-बाध तेणे होतो ॥ ७० ॥
 त्यावीण जे कर्म तेचि क्रियमाण । ते नोहे निर्माण इच्छेविना ॥ ७१ ॥
 म्हणून जो काम विशुद्ध सात्विक । तोचि पुण्यात्मक एक असे ॥ ७२ ॥
 रजतमोद्भूत काम पापात्मक । शुद्धात्मघातक असेचि तो ॥ ७३ ॥
 गुणमयी माया मायोद्भूत जग । नसे तेथें लग आत्मयाचा ॥ ७४ ॥
 प्रपंची प्रवृत्ति तीच दुःखात्मक । चिदानंदात्मक नाहीच ती ॥ ७५ ॥
 विशुद्ध सात्विक असे एक हरि । तयावीण वारी माया कोण ॥ ७६ ॥
 भौतिक सुखांतें लाचावूनि जग । सोडीतसे मार्ग ईश्वराचा ॥ ७७ ॥
 अनंत जनांत एखादाचि सोडी । प्रपंचाची गोडी ईश्वरार्थ ॥ ७८ ॥
 शास्त्रोक्त साधनें सफल जें होती । सिद्धावस्थाप्राप्ति तेव्हां होते ॥ ७९ ॥
 अनंत संसिद्ध त्यांमाजी विरळा । भोगितो सोहळ्य आत्मैक्याचा ॥ ८० ॥
 सदा सुखी जगी असताती संत । जोडोनी अनंत भक्तिमार्गे ॥ ८१ ॥
 प्रपंच्याच्या योगें पूर्ण सुखी झाला । ऐसा आयकिल्या नाही कोणी ॥ ८२ ॥
 सर्व भयांमध्ये श्रेष्ठ मृत्युभीति । तिची नसे वस्ती संतांपाशी ॥ ८३ ॥
 द्याच देही मुक्त होऊनियां संत । साधिता अनंत एकात्मत्वे ॥ ८४ ॥
 जन्म जरा मृत्यु देहाच्या आपदा । देहातीता कदा न बाधती ॥ ८५ ॥
 ऐशी स्वयें साध देत असे तुका । तेथें कोण लेखा अन्य भयां ॥ ८६ ॥
 भक्तीच्याचि द्वारे ब्रह्मात्मैक्य योगें । ऐशी शांति लगे संतांपाशी ॥ ८७ ॥
 संत सदा मुक्त देहत्रयाद्विन्न । देहदुःखां कोण तेथें पुसे ॥ ८८ ॥
 देहप्रारब्धानें देहामध्ये ठाव । देह होतां वाच न प्रारब्ध ॥ ८९ ॥

परी मूढजन संतांते लाविती । देहदुःखावाप्ति निजज्ञाने ॥ ९० ॥
 त्यांच्या समाधाना बोल की हे फिके । “ प्रारब्ध न चुके मुक्तांनाहि ॥ ९१ ॥
 भौतिकवाशांत ऐसा समाधानी । देखिला ना कोणी नायकीळ ॥ ९२ ॥

यं यं वापि स्मरन्भावं त्यजंत्यंते कलेवरम् ।

तं तमेवंति कौंतेय सदा तद्भाव भाविनः ॥ गीता ८-६ ॥

प्रपंची जो रत त्या निदिध्यास । प्रपंचाचा खास होत असे ॥ ९३ ॥
 ज्याचा निदिध्यास त्याचीच स्मृति । होते आयुष्यांती निःसंशय ॥ ९४ ॥
 जीवा जीवनांती ज्याची होई स्मृति । त्यासम गति त्या लाभे ॥ ९५ ॥
 प्रपंचाचे ठायी मन नसे जेव्हां । प्रपंचचि तेव्हां ओसरतो ॥ ९६ ॥
 ह्यासाठी प्रपंची धरुनि विरक्ति । नित्ययुक्त स्थिति आदरावी ॥ ९७ ॥
 ऐशा भक्तियोगे ब्रह्मात्मैक्य होतें । मोक्ष हें जयातें दुर्जे नाम ॥ ९८ ॥
 ऐशा भावे तुका वदला जी उक्ति । ती आतां पुढतीं पहावी जी ॥ ९९ ॥

भाग्यवंत म्हणे त्या । शरण गेले पंढरिराया ॥

ईशप्रसादाने सच्चित्सुख लाभ । नाम जया शोभे विद्याधन ॥ १०० ॥
 जडद्रव्ययोगे श्रीमान् जे दिसती । त्यां नसे शांति अंतरीची ॥ १०१ ॥
 प्रत्यक्षानुभव सच्चिदानंदाचा । देईना ती वाचा शंखध्वनि ॥ १०२ ॥
 नादे सदा सुख वाढवूनि काम । तीतें “विद्या” नाम कैसें साजे ? ॥ १०३ ॥
 ईशाचे भूषण होऊनियां राहे । ती लक्ष्मी न होये दुःखसंगी ॥ १०४ ॥
 ऐसे उमजोनी मानिताती संत । जडद्रव्यानंत दुःखमूल ॥ १०५ ॥
 आम्ही संतदास न त्या मान देऊं । दृष्टिहि न ठेवूं त्यावरी ॥ १०६ ॥
 गरुपटी राहूं नित्ययुक्त ऐसे । मग आम्हां कैसें दन्य बाधे ॥ १०७ ॥
 नसो मदंतरी जडाचा तां वास । म्हणे साईदास रामय्या हा ॥ १०७ ॥

॥ ॐ तत्सद् साईनाथार्पणमस्तु ॥

—आरतो—

दयाळा साईनाथा । पूर्ण करी मनोरथा ॥
 तवपदी भक्तिभावे । आलों शरण मी आतां ॥ दयाळा० ॥ १ ॥
 संसारी गुंतलासे । तुझा दास हा पतीत ॥
 पावना त्याजला तूं । नको करूं हतचित्त ॥ दयाळा० ॥ २ ॥
 संसार हा सांगोपांग । ह्याच जन्मीं सरो बावा ॥
 त्यापुढे मज देई । ज्ञानवैराग्य ठेवा ॥ दयाळा० ॥ ३ ॥
 अखंड सत्संगाचे । जन्मांतर मज द्यावे ॥
 मजकरवीं गुरुराया । साधुपरित्राण व्हावे ॥ दयाळा० ॥ ४ ॥
 खळसंहारक मजला । करूनीयां धर्म रक्षी ॥
 कृपामेघविंदु हाच । मार्गे कीं हा चातक पक्षी ॥ दयाळा० ॥ ५ ॥
 ऐशापरी प्रपंचाते । सारूनीया लीन व्हावे ॥
 साच्चदानंदरूपी । हेंचि दान मज द्यावे ॥ दयाळा० ॥ ६ ॥
 आत्मज्ञ तूं त्रिसत्य । परमेश ब्रह्मरूपी ॥
 सद्रो तारी मज । अंती नेईं स्वस्वरूपी ॥ दयाळा० ॥ ७ ॥
 हीच एक भिक्षामुष्टि । मार्गे होऊनीया कष्टी ॥
 तव दास रामय्या हा ॥ द्यावा त्याजला तुष्टि ॥ दयाळा० ॥ ८ ॥

—गुरुप्रसादोद्धार—

(प्रथमोद्वास)

॥ ॐ श्रीसाईनाथ गरुवे नमः ॥

॥ ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या जीवो ब्रह्मैव ना परः ।

“ माया-ब्रह्मा ” नामे, “ क्षेत्रक्षेत्रज्ञ ” अन्य ही असती ।

“ प्रकृतिपुरुष ” ही तैशी, “ देह ” न “ जीव ” हि तदन्य संभवती ॥ १ ॥

माया (विश्व) प्रतिविविप जे, “ ब्रह्म ” तथा नाम “ ईश ” हेचि असे ।

देहप्रतिविवित जो, “ आत्मा ” त्याहूनि “ जीव ” भिन्न नसे ॥ २ ॥

घट मठ हांच्या योगें, महदाकाशांत भेद जो दिसतो ।

मिथ्या-भास असे तो, अवकाश अभेद्य तत्त्वता असतो ॥ ३ ॥

ब्रह्मात्मैक्य असे वा, जीवेशैक्यहि जर्घी जिवास कळे ॥

जीवन्मुक्त तधिच तो, निजरूपें होय हें तथा विवळे ॥ ४ ॥

त्रिगुणमयी जी माया न तिचा स्पर्शहि असे परब्रह्मा ।

मायानिर्मित देहस्पर्शित नसतो कदाचि जीवात्मा ॥ ५ ॥

मायानिर्मित हें जग, असे सदा तें अनेकरूपत्वे ।

दिसते तें नासतसे, वसे कदा तें न एकरूपत्वे ॥ ६ ॥

अस्थिर अनिश्चित असे, रूप जगाचें न नित्यता त्याला ।

रूप अचित्यचि ह्यास्तव, विश्वा मिथ्यात्ववाद हा आला ॥ ७ ॥

दिसते प्रवाहरूपें, समता परि न च अनन्यता त्यातें ॥

सत्यस्वरूप त्याचें, नित्य न काणाम अनुभवा येतें ॥ ८ ॥

असतचि ऐसें असुनी, जडात्मता ती तथांत पूर्ण असे ।

जीवाविण त्यांत किमपी, चिन्मयतेचा कदाहि वास नसे ॥ ९ ॥

चिदभाव नित्य जेयें, आनंदहि तो दिसे न त्या ठायी ।

सचित् आनंदाला, आत्म्याविण अन्य ठाव न च कांहीं ॥ १० ॥

मायोद्भव विश्व असे, जड नश्वर देहही असे तैसा ।

सञ्चित् आनंद तथा, देही राहील हो कदा कैसा ? ॥ ११ ॥

अंतर्बाह्य असति जी, स्थूला स्थूलेंचि इंद्रिये देही ।

जडरूपचि ती असती, अनुभव ऐसाचि निद्रिता देई ॥ १२ ॥

प्राणहि तसा असे जड, देहप्राणेन्द्रियांस सकल जडां ।

आत्मप्रभाचि हलवी, जड बुद्धिस योजुनी तथा अजडा ॥ १३ ॥

सूर्यप्रकाशयोगे, सृष्टिव्यापार चालतो सारा ।

सूर्यासमचि अकर्ता, आत्मा कर्मा न दे कदा धारा ॥ १४ ॥

ज्ञानी आत्माचि असे, ह्यास्तत्र सहजे अकर्तृता उभयां ।

कर्मज्ञानसमुच्चय, ह्या न्याये जातसे सदा विलया ॥ १५ ॥

ज्ञानी, अव्यक्ताक्षर निर्गुण असुनी रमे निजानंदीं ।

व्यक्तक्षरमायेच्या, कदाहि न पडे गुणांचिया फंदीं ॥ १६ ॥

आत्मा अनित्य म्हणतां, ब्रह्माची नित्यताचि भंगतसे ।

इह्यात्मैक्य उमजल्या, नास्तिक वादा न ठाव राहतसे ॥ १७ ॥

आत्म्याची चिन्मयता, तज्ज्ञातृत्वे सदाचि व्यक्त असे ।

ज्ञातविषयभिन्नत्वे, चिन्मयता नष्ट किमपि होत नसे ॥ १८ ॥

आनंदात्मक आत्मा, दुःखाभावे प्रसिद्ध होत असे ।

मायेविण सुखदुःखा, किमपिहि कोठें कदाचि ठाव नसे ॥ १९ ॥

देहप्राणेन्द्रियमनसंघासह ते विकार असति सदा ।

अविकार्य असे आत्मा, जो त्या संघे न होय युक्त कदा ॥ २० ॥

पूर्ण ब्रह्मानंदीं, समाधियोगेंच लागली टाळी ।

तरि मग कोण कसा ह्या, देहाते विसरुनीहि सांभाळी ? ॥ २१ ॥

प्राणेन्द्रियमनदेही, प्रारब्धाच्या बलेंचि जीं कर्मे ।

ज्ञानाच्या दिसताती, तीं भस्मचि होत असति निजधर्मे ॥ २२ ॥

ज्ञाने क्रियमाण झडे, संचित तेंही जिरोनिया जाते ।
 ऐशापरि कर्मत्रय, समूळ जळुनी विमुक्तता येते ॥ २३ ॥
 मायिक सुखदुःखे जी, ज्ञानबले जाहली असत्य जयां ।
 कवण्या कार्यारंभा, योजूं शकतील तीं पुढेंहि तया ? ॥ २४ ॥
 होऊनि अकर्ता जो, ज्ञानबले मुक्त आत्मया पाही ।
 द्वैताचा भावचि मग, त्याच्याठायीं कदापि नच येई ॥ २५ ॥
 स्थितवीची जी समता, अद्वैते ती सुबुद्धिया खिळते ।
 अन्याने चाळविल्या-विना स्वतःती कदापि नच चळते ॥ २६ ॥
 ह्यास्तव मुमुक्षुने ती, भक्तिबले आणि उचित समयाला ।
 चाळविजे स्वार्थास्तव, भाविक ठेवोत ह्या मनीं वोला ॥ २७ ॥
 ज्ञानोपदेशयोगे, अज्ञानाची करीतसे होळी ।
 पुनरपि आत्मसमाधिस, योगी सहजचि उदंड सांभाळी ॥ २८ ॥
 ऐशी स्थिति योग्यांची, जागोजागीच वर्णिली हनिने ।
 गीतत ती पहातां, न कळे वर्णावि कोणत्या परिने ॥ २९ ॥

ॐ तत्सच्छ्री साईनाथार्पणमस्तु

(द्वितीयोऽहस)

—ॐ नमः श्री सद्गुरु साईनाथाय—

“एकमेवाद्वितीयम् ब्रह्म”

आत्मा अद्वैत असे, सद्गावाला तदन्य ठाव तोचि नसे ।
 चिन्मयता सद्गावी, आनंदातेहि ठाव असे ॥ १ ॥
 दुग्ध जसे श्वेत दिसे, आद्र असे आणि मधुरही वाटे ।
 सच्चित् आनंदत्वहि, आत्म्यामाजी सदा तसे धाटे ॥ २ ॥
 सच्चिन्मय आनंदा, मुख्यात्म्याच्याचि ठायीं वास असे ।
 ब्रह्मात्मैक्य उमजल्या, ब्रह्माविण ह्या जगीं न किमपि दिसे ॥ ३ ॥

- ब्रह्म खरें जग मिध्या, ऐसैं अद्वैत मानसैं वरिल्या ।
 लौकिक कर्माच्या मग, फेऱ्या सकलहि सदाचि त्या सरल्या ॥ ४ ॥
- अजडात्मा जड हें जग, कर्म जडामाजि तें सदा राहे ।
 त्या कर्माचा स्पर्शहि, आत्म्याला किमपि नच कदा साहे ॥ ५ ॥
- अद्वैती द्वैत नसे, द्वैताविण कर्म ना कुणीच करी ।
 देहप्रारब्धाचा, देही किमपि न कदाहि संग घरी ॥ ६ ॥
- संगाविण कर्म घडे, अकर्म हें अन्य नाम त्यास असे ।
 जड जग मिध्याभावे, कळल्या मिध्या न होय कर्म कसे ? ॥ ७ ॥
- जाड्यामाजी श्रद्धा, अस्तल्याविण कर्म केविं कोण करी ? ।
 श्रद्धा जाड्या असतां, अज्ञानचि तेथ नित्य ठाव घरी ॥ ८ ॥
- प्रारब्धाविण किमपिहि, न क्रियमाणीं सुसिद्ध बुद्धि वसे ।
 अद्वैतसिद्ध बुद्धिस, भक्तीविण कार्य नच कदापि असे ॥ ९ ॥
- नैष्कर्म्यसिद्धि लाभे, भक्तीनें जीस योग नाम असे, ।
 मग पुढतीं ईशकृपें, जीवेशैक्यासि सिद्ध पावतसे ॥ १० ॥
- क्षेत्रक्षेत्रज्ञांचें, ज्ञान खरें जें अलभ्य अविरागे ।
 शब्दातीत असे तें, पूर्णत्वे नासतें विषयरागें ॥ ११ ॥
- तन्मयता आत्म्याशीं, नोहे तोंवरिच जाड्य बाधतसे ।
 त्याग जडाचा झाल्यावरि पुढतीं आत्मलाभ होत असे ॥ १२ ॥
- अजडचि शुद्धत्वानें, राहेना तोंवरी न जाड्य सरे ।
 ताकाचा बिंदु जरी, पडला दुग्धांत तेथ दुग्ध विरे ॥ १३ ॥
- अजडात्मा जड हें जग, ह्यांचें मिश्रण जया मनीं वसतें ।
 श्रुद्धात्ममान तेथें, सत्यत्वे राहिना सतत नुसतें ॥ १४ ॥
- शुद्ध रजोद्धूत असे, जो ऐहिक काम तोचि वर्ज्य खरा ।
 धर्मानुगामि असतो, तो मान्यचि होय खचित देववरा ॥ १५ ॥

प्रस्थापन सत्याचें, तैसें खंडनहि तें असत्याचें ।
 त्यांतें म्हणतां निंदा, सत्य निसंतान होत सत्याचें ॥ १६ ॥
 आद्य श्लोकीं भारति, निजात्मया वंदिलें मुनि व्यासें ।
 अभिमान होइना तो, ब्रह्मात्म्या वंदितां असें खासें । १७ ॥
 करि सत्याचें रक्षण, दांभिक वादासि जो पुरा जाळी ।
 ऐशाच्या सत्कार्यें, तुष्टिच पावे सदाहि वनमाळी ॥ १८ ॥
 सिद्धावस्थेसाठीं, साधनमार्गे न कोणि यत्न करी ।
 मायामोहित होऊनि, अज्ञानाचाचि लोक मार्ग धरी ॥ १९ ॥

जया मनीं राम सदा वसेना ।
 तयासि होती बहु कष्ट नाना ॥
 अशा मनीं ऐहिक काम राहे ।
 सिध्यर्थ त्याच्या बहु कष्ट वाहे ॥ २० ॥

ज्याच्या मनीं भाव खरा असेना ॥
 त्यांच्या मनीं तामस वृत्ति नाना ॥
 त्या वृत्तिनीं लोक भुलोनि ठेला ॥
 मोहामुळें राम लपोनि गेला ॥ २१ ॥

न होय दुबळ्या जनांसि बहुधा खरें ज्ञान तें ॥
 म्हणोनि लुटण्या तयां असुरवृत्ति फोफावते ॥
 धरोनि मनि कामना असुर वंचिति ह्या जगा ॥
 न जे उमजती असें, असुर त्यांसि देती दगा ॥ २२ ॥
 न दांभिकपणाविना जग कत्रीं भुले राक्षसा ॥
 म्हणोनि अपुल्या श्रमा मिरविताति सत्पक्षसा ॥
 अशा कुटिल नीतीनें स्वहित साविती नीच ते ॥
 नसे मिति तयांचिया अखिल तामसी नीचते ॥ २३ ॥

“ यं योगिनः प्राणवियोगकाले । यत्नेन चित्तं विनिवेशयन्ति ॥
साक्षात्पुरस्ताद्वरिभीक्ष्माणः । प्राणान् जहाँ प्राप्तकालोहि भीष्मः ” ॥
भीष्मस्तवराजः ॥

साकी

“ योगेनान्ते तनुत्यजाम् ” ह्या, रघुवंशांतिल बोला ॥
ठेवियल्या मर्नि खरा योग तो, समजा उमजुनि आला ॥ २५ ॥
“ अंतकाले च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कलेवरम् ॥
यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः ” ॥ २६ ॥ अ० ८, गी.
“ यं यं वापि स्मरन्भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम् ॥
तं तमेवैति कौतेय सदा तद्भावं भावितः ” ॥ २७ ॥ अ० ८, गी.
“ तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युद्ध च ॥
“ मैथ्यर्पितमनोबुद्धिर्मेमेवैष्यस्यसंशयम् ” ॥ २८ ॥ अ० ८, गी.
“ सदा सर्वदा योग तुज्ञा घडावा । तुझे कारणी देह माझा पडावा ” ॥
समर्थोक्ति ही योग शब्दार्थ सांगें । न जावो कुणी वंचकांच्याचि मार्गें ॥ २९ ॥
नामी नेमी वाचा, ध्यानी मानस सदाचि जो नेमी ॥
पूर्णेंद्रिय दमनानें, सहजचि पावेल तो स्वसुखधामी ॥ ३० ॥
ज्ञान्याच्या निजरूपा, दावुंनियां मज समर्थ सहुरुनें ॥
गीतार्थ सिद्ध केला, जो कथिला अर्जुना जद्रुनें ॥ ३१ ॥
गुणचि गुणी वावरती, ऐसें उमजूनिया अहंकारा ॥
कर्मा ठाव न देऊं, सोडूं आम्ही न शांतिचा थारा ॥ ३२ ॥
साई कृपा जहाली, महात्म्य तीचें न वर्णवें वाचें ॥
गुरुदर्शन झालें ज्या, पुण्यानें तें समस्त वडिलांचें ॥ ३३ ॥

ॐ तत्सच्चि साईनाथार्पणमस्तु.

(तृतीयोच्छ्वास)

॥ ॐ श्रीसाईनाथ चरणारविंदाभ्यां नमः ॥

नाहं वसामि वैकुण्ठे योगिनां हृदये रवी ॥

मद्भाक्ता यत्र गायंति तत्र तिष्ठामि नारद ॥

भक्ति असावी कर्मा, हाच असे हेतु कर्मयोगाचा ॥

श्रद्धावान्भक्त नसे, हरि न म्हणे त्यास युक्ततम साचा ॥ १ ॥

सततचि हरिभजन करी, तोचि असे नित्ययुक्त सत्यत्वे ॥

ऐसे गीताचि वदे, असुरचि मानीत तें असत्यत्वे ॥ २ ॥

जरि मानसी न राहे, हरिस्मरण तें अखंड निसत्वे ॥

तरि काय नेम आहे, कीं अंती होय तें अनन्यत्वे ? ॥ ३ ॥

हरिविणचि भाव अंती, मनिं आळा तरि गतीहि तत्सम ये ॥

भाव मनीचा अंती, जैसा तैसा पुढील ठावहि ये ॥ ४ ॥

ह्या साठी भक्तीला, प्राधान्य दिलें असे सकळ कर्मा ॥

भक्त्यननुकूल असती, कर्मे तीं त्याज्य होत निज धर्मा ॥ ५ ॥

पुरुषार्थवर असे हा, कीं अंती मुक्तिलाभ मिळवावा ॥

आसुरबुद्धि-अनार्था, हा हेतू कोणि कोविं मिळवावा ॥ ६ ॥

भक्तांनाचि हरि म्हणे, सुकृती तेणेंचि सुचविता ऐसें ॥

नोहे अभक्त सुकृती, त्यागावें सद्रहस्य हें कैसें ॥ ७ ॥

ज्ञान्यां आणिक भक्तांविना महात्मा न होय कोणि कदा ॥

हें दावितसे गीता, तच्च अबाधित असेचि हेहि सदा ॥ ८ ॥

भक्तांविण तो श्रीहरि, उदार न म्हणे कदापि कोणार्ते ॥

भाविंक पुरुष तुम्ही हो, ह्यांतिल तच्चहि सदाचि जाणा तें ॥ ९ ॥

“ भक्ति प्रधान ” म्हणतां, कर्मा गौणत्व येतसें सहजे ॥

“ प्रक्तिप्रधान योगीं, ” असुरांना न्याय कदा नुमजे ॥ १० ॥

क्षत्रत्रेक्षज्ञांश्चा, स्वानुभवावीण चित्त उमजेना ॥

शब्दज्ञाने सांप्रत, त्याची झाली असे पुरी दैना ॥ ११ ॥

ज्ञान्या स्वात्माचि म्हणे, श्रीहरि आणि क बोधितो सकळां ॥

की स्वात्मानुभवी गुरु, मिळल्याविण लाभते न आत्मकळा ॥ १२ ॥

गुरुच्या प्रसन्नतेविण ज्ञान वदे हरि कदा न होत असे ॥

गुरुची प्रसन्नता ता, तद्भक्तीविण कदा न लाभतसे ॥ १३ ॥

गुरुचा प्रसाद नोहे, तरि दाविल कोण केवि चित्त खर ॥

स्वात्मानुभवचि नाही, त्यापासुनि तें मिळेल केवि बरे ? ॥ १४ ॥

गुरुभक्तिच ती साधन, आत्मज्ञान असे मुमुक्षुतें ॥

हा हेतूने दावी, श्रीहरि भक्तिच मुमुक्षुचक्षुतें ॥ १५ ॥

भक्तिप्रधान कर्मापासुनि सद्भक्ति नित्य वाढतसे ॥

यज्ञांतिल सत्त्व हरिच, ह्यास्तत्र गीतेंत सर्व काढितसे ॥ १६ ॥

अव्यक्तरूप जो हरि, त्याचें अव्यक्त फलद यज्ञानें ॥

केले श्रद्धापूर्वक, यजन तरिच उद्धरीत प्रज्ञानें ॥ १७ ॥

प्रज्ञानदान करण्या, गुरुरूपें पावतोचि निजभक्तां ॥

कार्य तयां अन्य नसे, व्यवहारासक्ति नसत ज्यां मुक्तां ॥ १८ ॥

ऋतु- यज्ञांचीं रूपें, हरिचीं ऐसेच वदतसे गीता ॥

भोक्ता यज्ञाचा हरि, अधियज्ञहि हरिच, ती कथी वार्ता ॥ १९ ॥

ऐसे वदुनि गीतायज्ञा प्राधान्य देइ जपयज्ञा ॥

अनुसंधानें इतुक्या देइ मुमुक्षुस यज्ञकर्माज्ञा ॥ २० ॥

प्रारब्ध अपरिहार्य क्रियामाणी फक्त यज्ञ तप दाना ॥

अवकाश देइ हरि परि, वदत जपाची सरी नये आना ॥ २१ ॥

गीतेच्या सप्तदशाध्यायीं तप यज्ञ दान वर्णुनां ॥

हरि वदतो वैदिक तीं, ईश निजे राहतोचि पर्णुनि ॥ २२ ॥

भक्तिप्रधान कर्म, ब्रह्माया वैराग्य लागते भारी ॥

।स्तव निस्त्रैगुण्यचि, उपदेशी आद्य तो मुरारि हरी ॥ २३ ॥

वैराग्यपूर्णमूलक, ईशार्थ (यज्ञार्थ)चि कर्म केलिया ऐसें ॥

अनहंकार बळावुनि, ईशकृपे ज्ञानलाभ होत असे ॥ २४ ॥

कर्मारंभ जरि घडे, लौकिक कार्यार्थ तरि अहंकारें ॥

संचित वाढत जाउनि, चुकती ना जन्ममृत्युचे फेरे ॥ २५ ॥

सहज स्वाभाविक जी प्रकृति निर्मात होत ती कर्म ॥

प्रारब्धबलें घडती, जाळिति ती संचितांश निजवर्में ॥ २६ ॥

क्रियमाण यज्ञ जप तप, पुण्याच्या संचयासि ती करितो ॥

शास्त्रान्वयेचि करितां, लौकिक कर्म क्षयास ती जाती ॥ २७ ॥

लौकिक अनुक्त कर्मी, शास्त्रप्रामाण्य साधकां बोधी ॥

गोता तद्योगें ती, मनुस्मृतिस घेतसे निजस्कंधी ॥ २८ ॥

वाढे पुण्य जळे अव, ज्यायोगें जीव येतसे जन्मा, ॥

पुण्ये ज्ञान उपजल्या, ठाव नसे मग तथा पुनर्जन्मा ॥ २९ ॥

स्थितयो वा भक्तोत्तम, तेविं गुणातीत आणि ते ज्ञानी ॥

कर्मातीत असोती आरंभ घेतिना कदा स्वमनी ॥ ३० ॥

गोतेच्या इत्यर्था, उमजुनि घेईल जो यथार्थत्वे ॥

ह्या गीत्युनुरोधानें, होइल तो देवमान्य सत्यत्वे ॥ ३१ ॥

श्रीशा वंदुनि तुजला, मागतसे एक भाक मी राया ॥

अवतार धरुनि यावें, साधूंचा रिपुसमूह माराया ॥ ३२ ॥

शब्दकुसुममाला ही श्रीसाईसीच अर्पिणी भावें ॥

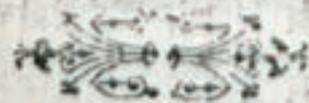
रामथ्या दासानें , कर्मक्षय वांच्छुनी मनोभावें ॥ ३३ ॥

॥ ॐ तत्सच्चिदो सांशनाथाय नमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥

मुंबईतील आमच्या एक मुक्कामांत आम्ही गिरगांव रस्त्याने जात असतां, अक्कलकोट फाईन आर्ट गॅलरीच्या दुकानांत बाहेरचे बाजूस एक सुंदर राधाकृष्णाची तसवीर लाविली होती ती पहात उभे राहिलों. दुकानचे मालक रा. धोंडो जगन्नाथ नाईक यांनी आम्हांस पाहून दुकानांत बोलाविलें. दुकानांत आम्ही गेल्यावर समोरच आम्हांस श्री साईनाथ महाराजांची एक चांगली मोठी तसवीर दिसली, म्हणून त्यांचा शिर्डीशी कांही संबंध आहे काय असे त्यांना विचारलें. त्यावर आपण १९१३ शिर्डीस गेल्यांची व त्या वेळी घडलेली हकीगत त्यांनी आम्हांस खालीलप्रमाणें सांगितली:—

रा. नाईकांचे शांताराम नांवाचे एक स्नेही मदीरापानाच्या व्यसनाधीन झाले होते. तीन दिवसांची रजा घेऊन, एकदां ते साईनाथ महाराजांच्या दर्शनाला गेले असतां महाराजांनी त्यांना ६ दिवस ठऊन घेतले व त्या अवधीत त्यांचें मदिरेच व्यसन अजिघ्रात सुटलें, ही हकीगत नाईकांना माहित होती. मुंबईतील एक श्रीमान् सोनार, (ज्यांनी सोन्याच्या व्यापारांत चांगलें नांव कमावून अगणित संपत्ति मिळविली आहे.) नाईकांचें स्नेही आहेत. त्यांचेकडे नाईक एकदां गेले असतां, त्यांचा एक मुलगा अड्डल दारूवाज बनलेला आहे व दारूंतच त्याचा अंत लवकर होणार असें डॉक्टर म्हणतात असें त्यांना कळलें. त्यावर त्याला एकदा शिर्डीस श्रीवावांचे दर्शनास न्यावें व त्यामुळें त्याची दारू सुटेल असें नाईकांनी सांगितलें. लगेच मंडळीनी शिर्डीला जाण्याशी तयारी केली, व नाईक त्या मुलाला घेऊन शिर्डीस जाण्यास निघाले. वाटेंत त्याच मद्यपान चालूच होतें. मनमाड स्टेशनपासून त्याला वांत्या होऊं लागल्या. मंडळी शिर्डीस पोहोंचली, तेव्हां वांती थांबली. सर्वजण महाराजांचे दर्शनास गेले. नाईकांनी मनांतील आशय कळविला व महाराजांनी शुभ आशीर्वाद दिला. सर्व मंडळींचा मुक्काम शिर्डीस ४ दिवस होता. त्या अवधीत त्या मुलानें दारू मुळीच मागितली नाही. इतकेंच नव्हे, परंतु नाईकांनी ' घेतोस का ? ' म्हणून विचारल्यास तो नाही म्हणो.

जो गृहस्थ घटकोघटकी मद्यपान करून सदोदित वेहोष पडलेला असे, त्याचे व्यसन महाराजांचे आशीर्वादाने अजिबात सुटले. मंडळी मुंबईस परत आल्यावर सर्वांना आनंद झाला व ज्या व्यसनापासून एक मृत्यूच त्या मुलाला परावृत्त करील असे सर्वांना वाटत होते, ते व्यसन इतक्या सुलभतन सुटलेले पाहून त्यांना महदाश्चर्य वाटले. ही हकीगत वैशाख महिन्यांत घडली. त्या मुलाची प्रकृति चांगली सुधारून तो मनुष्यांत आला. याप्रमाणे ज्येष्ठ, आषाढ, श्रावण असे तीन महिने गेले. भाद्रपदांत घरांत गौरी आल्या, कुटुंबातील कुलचाराप्रमाणे गौरीपूजन होऊन सर्वांनी मद्य प्राशन करण्याची परंपरा होती, त्याप्रमाणे ' एकच प्याला ' त्या मुलानेही घ्यावा असा त्याला आग्रह करण्यांत आला. परंतु त्याने घेण्याचे नाकारिले. त्याचे पुढे ग्लास धरला तेव्हां तो दाखंत मला साईबाबा दिसतात असे सांगू लागला. परंतु मंडळी ऐकेनात. प्रसाद न घेतल्यास गौरीचा कोप होईल, कुल-संप्रदाया-प्रमाणे घेतलीच पाहिजे असा मंडळींनी दुराग्रह धरल्यावर, त्याने शेवटी मद्य प्राशन केले. त्याचा परिणाम असा झाला की, एखाद्या नररक्ताची चटक लागलेल्या व्याघ्राप्रमाणे, त्याने पेल्या मागून पेले घेण्यास सुरवात केली. शेवटी विछान्यावर निजल्यावर, त्यांच्या विछान्याने पेट घेतला व त्यांत भाजून त्याचा दुःखदायक अंत झाला. विछाना जळत्या विडीने पेटला असो किंवा अन्य कारणाने पेटला असो, सुटलेली दारू पुन्हां प्यायल्यामुळे तीच त्याच्या नाशाला कारण झाली.

महाराजांचे अनुभव

तारीख १४।९।१८ रोजी शनिवारी रात्री मी आपले स्नेही रा. रा. गणपतराव वाडकर यांजकडे श्रीगणपतीच्या उत्सवानिमित्त गेलों होतो. परत यावयास बरीच रात्र झाली होती. पहाटे २ वाजतां निजावयास गेलों.

त्या दिवशी म्हणजे ता. १५।९।१८ चे पहाटे ४ वाजतां श्री दामोली मठाचे स्वामी श्रीमद्विमलानंद हे स्वप्नांत येऊन त्यांनी मला आठ आणे (चांदीची एक पावळी व चांदीच्या दोन चवल्या) दिले व ते म्हणाले “ मला उद्यां १२ वाजण्याचे आंत कसेही करून १०० खावयाचीं कर्ची पाने तुम्ही मिळवून आणली पाहिजेत. ” हें स्वप्न पडतांच जागा झालों. दिवा लावला. पाहतों तों आठ आणेही नाहीत व स्वामीही नाहीत. स्वप्नच तें. तथापि तो श्री स्वामींचा दृष्टांत म्हणून श्री साईबाबांचे व इतर साधुसंतां-संबंधाचे माझे सर्व दृष्टांत मी जसे हमेशा टिपून ठेवतो, त्याप्रमाणें हाही टिपून ठेवला. टिपून ठेवण्याचें कारण अशा दृष्टांताची सत्यता कोणत्या ना कोणत्या रूपाने थोड्याच काळांत यापूर्वी अनेक वेळां मला पडलेली होती. माझे घरी दरसाल गणपतीचा उत्सव ५ दिवस असतो. घरच्या गणपतीचें विसर्जन नुकतेंच म्हणजे ता. १३।९।१८ रोजी झाल्यामुळे घरांत पानें शिल्क असण्याचा संभव होता, पण स्वामी विमलानंद यांना तीं वांट्याहून वेळेवर दामोली-सारखे दूर ठिकाणी पाठविणें मला अशक्य होतें. तथापि तीं तिकडे न पाठवितां त्याचे ऐवजी तीं जमल्यास कोणा जाणाराबरोबर शिर्डीस श्री साईबाबांसच पाठवून द्यावीं असें मनांत धरून सकाळीं विठान्यांतून उठल्याबरोबर इतकीं पाने आपले डब्यांत शिल्क सांपडतील काय म्हणून खोलींत जाऊन कुटुंबापाशी तपास केला. इतकीं पाने सहज मिळतील असा जवाब मिळतांच आतां शिर्डीस जाणारा कोणी इसम मिळतो कसा तें पहावयाचे विचारांत जो मी आहे तो पुढचे जिन्यावर कोणा तरी खालून वर येणाराचे पाऊलांचा आवाज ऐकू आला. -पुढे येऊन- पाहतों तों रा. रा.

अंणा चिचणीकर वर येत आहेत असें आढळलें. मोठा आनंद झाला. तो दिवस रविवार होता. आदले दिवशी रात्रीच अण्णा शिर्डीहून वांद्रयास आले होते व केशवराव जोशी यांजकडे वस्तीस होते. येतांच त्यांनीं श्रीचे उदीची पुडी मला दिली व क्षणभर स्वस्थ बसल्यावर मी आपलें स्वप्न त्यांचे कानावर घातलें व लवकर शिर्डीस जाणारा कोणी गृहस्थ आपल्यास ठाऊक आहे काय म्हणून विचारतांच त्यांनीं उत्तर दिलें की, रा.रा. बाळासाहेब देव हे मंगळवारी शिर्डीस जावयास निघणार आहेत व आपली व त्यांची सोमवारी गांठ पडावयाची आहे. हे ऐकून घरांतलीं १०० पानें २ सुपान्या व आठ आप्याचे पैसे देवांजशीं घावयास अण्णांचे हवाली केले.

प्रमाणें अण्णांजवळ या जिनसा दिल्या. अण्णा दुसरे दिवशीं तो विडा घेऊन देवांकडे ठाप्यास गेले. देवांचे हवाली घडलेली हकीकत सांगून विडा दिला. देव त्याप्रमाणें शिर्डीस जावयास निघणार तो त्यांची मुलगी सीक झाली. म्हणून मंगळवारचा वेत तहकूब होऊन १।२ दिवसांनंतर गेले. तोंपर्यंत पानेंच तीं त्यांतील कांहीं वाळलीं. तथापि देवांनीं निरोपाप्रमाणें तशीं तीं पानें व घडलेली हकीकत श्रीसाईबाबांना सादर केली व आठ आणे व सुपान्या त्यांस दिल्या. आठ आणे बाबांनीं खिशांत ठेवले. पानें व सुपान्या आपले गादीवर ठेविल्या; बहुतकरून फळें, पानें वगैरे जिनसा बाबा जेव्हांचे तेव्हां कोणाला तरी देऊन टाकतात. परंतु हा विडा गादीवर ठेवून घेऊन म्हणाले:—

“असूं दे सुकलेलीं पानें. माझा विडा आहे तो राहूं दे.”

ही विड्याबद्दल शिर्डीस घडलेली हकीकत देव मला पत्रानें कळविणार होते, परंतु त्यांस अण्णा चिचणीकर व माधवराव देशपांडे हे ता.२७।९।१८ रोजीं त्यांचे गांठी ठाप्यासच भेटल्यामुळे त्यांनीं त्यांजवरोबर घडलेल्या साद्यंत हकीकतीचा निरोपच मला पाठविला. तो मला त्या रात्री पारल्यास भाऊसाहेब दीक्षितांकडे गजगौरीप्रीत्यर्थ महालक्ष्मीचे प्रसादास गेल्या वेळीं

१ हे गृहस्थ श्रीचे चांगले एक भक्त होते.

त्या उभयतांनी कळविला. दुसरे दिवशी सकाळी चहा घेऊन परत बांद्रपास यावयास निघावयाचें तों भाऊसाहेब म्हणाले एकनाथी, भागवत ऐकून जा. ते रोज दिवसा तें वाचीत असत. तो भागही पण असा निघाला की, साईबाबांनी वाळलेल्या पानांचाही स्वीकार कां करावा याचा मोठा मार्मिक दाखला त्यांत होता. त्या वेळीं एका दशरत्नस्कंधांतील सहावें अध्यायांतिल इतर कांही श्लोकांबरोबरच खालील भागाचेंही निरूपण सहजगत्या निघालें होतें. पहा श्लोक १२ वरील नाथमहाराजांची टंका.

भक्ती अर्पिली आवडी । म्हणौनि तियेची अधिक गोडी ।

शिळी झाली तरी न काडी । अर्धवडी गळांची ॥ ४१ ॥

वरील प्रसंगाला अनुसरून पोथीनव्येही बाबांनी त्या अर्धवट वाळलेल्या पानांचा प्रेमपूर्वक केलेल्या स्वीकाराचा अनुवाद अन्य मिषाने पण सहजगत्या व्हावा ही तरी एक मोठी मौज्ज होती.

सारांश, स्वप्न पडणें, घरांत १०० पाने असणें, लगेच अप्पाचें त्याचवेळीं शिडीतून येणें, त्याच सुमारास श्री. बाळान्नाहेव देवांचें शिडीस जाणें, त्यांचे हातून बाबांस विडा अर्पण होतां बाबांचे तत्संबंधी प्रेमोद्गार निघणें व परत आल्यावर श्री. माधवरावांची व त्यांची ठाय्यास गांठ पडणें, त्याच सुमारास गजगौरीव्रताचे प्रसादार्थ माझे पार्ल्यास जाणें व तेथें केवळ स्वाभाविकपणें चाललेल्या निरूपणांत वाळलेल्या वनमाळेचा विषय निघणें वगैरे सर्व गोष्टी लागोपाठ घडण्याचा योग येणें हें सर्व मोठें मौजेचें होतें असें मला वाटून मला बाबांबद्दल फार प्रेम उत्पन्न झालें व आनंद वाटला.

श्रीमत्परमहंस परिव्राजकाचार्य श्रीमच्छंकराचार्यांचें कौपीनपंक्क वाचीत असतां आठवलेला श्रीसाईमहाराजांनी त्यांचे एका निष्ठावंत भक्तास केलेला उपदेश व त्याजवर केलेला अनुग्रह.

ब्रह्मीभूत सखाराम हरी उर्फ बापूसाहेब जोग यांची माहिती श्रीसाई-लीला मासिकाचे चौथे वर्षाचे अंक ११।१२ (दुहेरी) यांत बहुतेक आलीच आहे. श्रीनी वेळोवेळी दिलेले अनुभव इतके असतात की, त्याची साद्यंत हकीकत देणे कधीही शक्य नाही. तथापि अंशतः थोडी थोडी कां लाभेना ती मोठी बोधपर असते.

एकदां असें झालें की, श्रीसाईबाबा मशीदीत आनंदानें आपले भक्त-परिवारासमवेत मोठ्या खुशीत बसलेले पाहून बापूसाहेबांनी त्यांना मोठ्या आस्थेने प्रश्न केला की, 'बाबा, आज पुष्कळ वर्षे झालीं मी आपली सेवा अनन्यभावानें करित आलों त्याची फलप्राप्ति मला झाली असें मी कधी पाहीन. ?

त्यावर बाबांचें उत्तर:—

मी जेव्हां तुला माझेसारखा कफन घालून दारोदार भीक मागतांना पाहीन तेव्हां तुझे भाग्य उदयास आलें व तुझे सेवेची फलश्रुती तुला प्राप्त झाली असें मी समजेन व तें पाहून तुला व मला दोघांनाही आनंद होईल.

यानंतर कांहीं वर्षांनी बापूसाहेबांचें कुटुंब निवर्तलें. त्यांना मुलगा नव्हताच व त्यांनी पुढें शिर्डी सोडून ते साकोरीस उपासनी महाराजांचे सेवेस लागले. श्रीसाईमहाराज समाधिस्त झाल्यामार्गे ते उपासनी महाराजांचे ठायी अवतरले अशी त्यांची पूर्ण भावना झाल्यामुळे ते साकोरीसच जाऊन त्यांचे सेवेस लागले व पुढें ते सीक होऊन वाचण्याची आशा नाहीशी झाल्यावर त्यांस साकोरीस चतुर्थाश्रम देण्यांत येऊन एकाद्या संन्याशाप्रमाणें त्यांचे देहास संस्कार होऊन तेथें त्यावर त्या आश्रमास साजेशी समाधि बांधण्यांत आली आहे.

तात्पर्य त्यांचे संबधानें श्रीचे मुखांतून निघालेले उद्गार बऱ्याच अंशांनी यथार्थ झाले:—

वेदांतवाक्येषुसदारमंतो भिक्षान्न मात्रेणच तुष्टिमंतः ॥

अशोकमंतः करणेरमंतः कौपीनवंतः खलु भाग्यवंतः ॥ १ ॥

*

*

*

भिक्षाशिनो दिक्षुपरिभ्रमंतः कौपीनवंतः खलुभाग्यवंतः ॥ ५ ॥

या धाचार्यांचे सिद्धांताप्रमाणे श्रीसाईबाबा तर पूर्ण वैराग्यसंपन्न असून रोज भिक्षा मागत व कौपीनवंत होतेच. व आपली सेवा शिर्डी मुक्कामी बापूसाहेबांकडून चालली असतां त्यांना बाबांनी आपले हातांनी कफनी तर घातलीच होती व साकोरीस ते चतुर्थाश्रमाचे नात्याने कौपीनवंतही झाले म्हणजे वैराग्यास पावले. वैराग्य हे भाग्यवानांचे एक लक्षण आहे.

बाबांचा हेमाड

परमार्थप्रपा.

ईश्वरः—जगाचा धारण करणारा ईश्वर, ब्रह्मदेवाच्या रूपाने जग सृष्ट करणाराही तोच. विष्णूच्या रूपाने जगाचा प्रतिपाळ करणाराही तोच व रुद्ररूपाने जगाचा संहारकर्ताही तोच व सत्वरजतमात्मक जी काल्मत्ता तिचा काळही तोच.

जगदुत्पत्तिः—प्राणीमात्राच्या गुणावस्था विभागाप्रमाणे त्यांची उत्पत्ति, त्यांची स्थिति व त्यांचा प्रलय होत असतो. प्राणिमात्रांच्या चित्रविचित्र ब्या वासना त्यांनीच हे काळसत्तेचे सूत्र गुंफिलेले आहे व हेच सूत्र सर्व संसाराचा खेळ खेळवीत असते. गुणानुसार कर्मे घडत असतात व कर्मानुसार प्राणी स्वर्गास जाऊन उत्तरोत्तर महर्लोक, जनोलोक, तपोलोक उपभोगून सत्यलोकापर्यंत चढतो, किंवा तोच पशुपक्ष्यादि स्थावरांत अथवा त्याहूनही खालच्या वृक्षपाषणादि स्थितीस पोहोचून महानरकापर्यंत त्याचा अधःपातही होतो.

सारांश, जे अतिशय लहान व जे अतिशय मोठे व जे दृष्टिगोचर असल्यामुळे नांवारूपास आले ते सर्व प्रकृतिपुरुषापासून उत्पन्न झाले असे समजावे व जे अत्यंत सूक्ष्मदर्शक यंत्रानेही दिसणार नाही, त्या निरवयवास सद्वस्तु हे नांव आहे व ती सद्वस्तु याप्रकृतिपुरुषाची आदिजननी आहे.

कार्यः—कार्य हे सदैव विकाररूपी असते. उदाहरणार्थ, अलंकार. अलंकार ह्या सुवर्णाचा बनवावा लागतो म्हणजे ही सुवर्णाची मध्यस्थिति आहे. जी आदिमर्घ्ये व अंती एकरूप असते तिळा सत्यवस्तु म्हणतात. म्हणजे

सुवर्ण हें तिन्ही काली एक असल्यामुळे सुवर्ण ही सत्यवस्तु आहे. त्याला मध्येच जें अलंकारत्व आलें तें त्याचें मिथ्यारूप आहे. तो अलंकार आटवला की पुन्हां सुवर्ण तें सुवर्ण.

सत्य व मायाः—निद्रेचा अंगिकार केल्याने जसे एका जीवाचे अनेक वेगवेगळे जीव व पदार्थ बनून एक अजब स्वप्नसृष्टि उत्पन्न होऊन ५ मिनिटांत ब्रह्मांडाची घडामोड होऊन जात असते त्याचप्रमाणें प्रकृतीचा अंगिकार केल्याने एका सद्वस्तूपासून अनेक लोक उत्पन्न होऊन भयंकर घडामोड होत असते. धोतर, शाल, पागोटें वगैरे एका तंतूपासून कोट्यवधि पट बनतात, पण पाहूं जातां तितक्या सर्व पटांत एका तंतूवाचून दुसरी सत्य वस्तु कांहींही नसते. सारांश, तंतू सत्य व पट मायिक जें आदिमध्य अवस्थानी एक तें सत्य.

उदाहरणार्थ—काष्टाची बाहुली. नुसत्या काष्टाला कांहीं शोभत नाही, पण त्याच काष्टाला नाक, डोळे, कान, हस्तपादादि अवयव करतांच त्याची बाहुली होऊन त्याला शोभा आली. त्याचप्रमाणें सद्वस्तूला जगदाकार मिळाल्यामुळे तिला या विशाल ब्रह्मांडामुळे शोभा आली आहे.

प्रकृतिपुरुषः—प्रकृति ही जगाचें उपादानकारण आहे. आणि पुरुष हा तिचा आधार आहे. आणि काळ हा गुणांचा क्षोभ करून जगकार्यास व्यक्तता देणारा आहे, व या तिन्ही रूपांनी व्यक्त होणारें जें ब्रह्म तेंच ईश्वराचें स्वरूप आहे. कारण प्रकृति ही तर ईश्वराची शक्तीच आहे व पुरुष व काळ हे ईश्वराच्या अवस्था आहेत.

माया व ब्रह्म यांचा संबंधः—मायासुद्धां ब्रह्माहून वेगळी असू शकत नाही. तिची वाढ ब्रह्माच्याच आधारानें होते व तीच गुणकार्यास वाढवते. ब्रह्म हें मायेचें नियतें आहे व म्हणूनच त्याचे अंगी पुरुषपण आहे व

माया ही पुरुषाची प्रिया असून प्रकृति हे तिचे अभिधान आहे. तात्पर्य, ब्रह्माहून पुरुष भिन्न नाही व शौर्य ही जशी शूराची शक्ति तशीच माया ही ब्रह्माची शक्ति आहे व ती तेथूनच व्यक्त होऊन तेथेच लीन होते. भागवताचे एकादशस्कंधांत स्वतः कृष्ण परमात्मासुद्धां उद्बवास असेंच सांगून राहिले आहेत की, काळ व परमात्मा हे परस्पर अभिन्न आहेत व प्रकृति, पुरुष व काळ ही तिन्ही एकरूप. मी श्रीकृष्णपरमात्माच आहे. म्हणजे उत्पत्तीपूर्वी मी पूर्ण ब्रह्म होतो, उत्पत्तीचे आदिकारण मी ब्रह्म आहे व स्थितीकाळी व प्रलयकाळीही मी ब्रह्मच आहे.

देहाभिमान व संसारः—या स्थितिकालालाही मर्यादा आहे. नाना प्रकाराचे देहांत जन्म घेणारे जीवाला तन्हेतन्हेचे भोग संपादन करून देण्यासाठी तयार असलेली ही सृष्टि पिता, पुत्र व पौत्र इत्यादि रूपांनी अविच्छिन्नपणे आपापली कामे नियमितपणे अखंड जशी आजपर्यंत तशी यापुढेही करितच राहिल, पण हे सर्व जोंपर्यंत परमात्म्याचे ईक्षण म्हणजे कृपावलोकन आहे तोंपर्यंतच राहिल.

विषयाच्या आसक्तीमुळे मनोवृत्ति वासनानिष्ठ होते. आणि असे होतां होतां जन्मादारभ्य ज्याच्यामध्ये मी वास करित आलों ता देह म्हणजेच माझा आत्मा अशी त्या देहावर एक प्रकारची प्रीति जडते व मग त्याची कांता, त्याचा सुत वगैरे संसार वाढत जाऊन या जीवाला त्याचे वेढोळे पडून त्यांतच हा गुरफटून जातो. आपले सुखदुःख तर आहेच, पण वास्तविक इतर असतां आपली म्हणून मानलेल्या पुत्र पौत्रादिकांचा संसारभारही आपणच वाहतो, असा हा देहाभिमान शुद्ध जो शिव त्याला जीवपण आणतो व जन्ममरण वाढवतो व असा हा संसार ब्रह्मदेवाचे आयुष्य संपेपर्यंत एकसारखा अखंड जो चालतो तो थेट ब्रह्मप्रलयापर्यंत चालतच राहतो. या प्रलयकाळी सर्व सृष्टीचा संहार होतो.

प्रलयः—प्रलय तरी काय एक प्रकारचा आहे ? एकःचें नांव नित्य प्रलय, दुसरा दैनंदिन, तिसरा कर्मजन्यप्रलय. या सर्वांहून थोर म्हणजे ब्रह्मप्रलय. या प्रलयांत संसाराचा मागमूसही राहत नाही. असें जरी आहे तरी ' कल्पादी विसृजाम्यहम् ' हे शिवाय आहेच. ब्रह्मप्रलय झाला की सृष्टि सपली, हे जरी खरे आहे तरी सृष्टीचा समूळ न्हास होत नाही. तिचा अगदी निःशेष नाश झाला असें मात्र होत नाही, तर अविद्येच्या पोटी वासना वीज-विलास अत्यंत सूक्ष्मरूपानें असतोच. याला उदाहरणः--पर्जन्यकाळीं नाना-तन्हेचीं तृणें पृथ्वीवर उगवतात व वाढतात, तींच शरत्कालीं पूर्णत्वास येतात, आणि उष्ण काळांत तींच वीजरूपानें पृथ्वीत विलीन होऊन असतात. व कोणास व्यक्तरूपानें दिसत नाहीत. त्याचप्रमाणें ब्रह्मप्रलयांती वासना वीज-रूपानें संसार हा अव्यक्तांत सुलीन असतो.

सद्गुरुकृपादृष्टिः—वर परमात्म्याचें ईक्षणाचें म्हणजे कृपाबडोकनांचें महात्म्य वर्णन केलेच आहे. तें जगाच्या व ब्रह्मांडाच्या स्थित्यंतरास जसें लागून आहे तसेंच पिंडी तेंच ब्रह्मांडीं या न्यायानें साधकास जरूर तें ईक्षण त्याचेंच-नांव पूर्ण सद्गुरुकृपादृष्टि. ती नसेल तर पिंडवासी जीवाचे ठायीं ब्रह्मज्ञानाचा प्रकाश पडणारच नाही.

संसाराभावः—आणि या ज्ञानाचा पूर्ण प्रकाश पडल्याची खूण म्हणजे संसाराचा किंवा मी-तूपणाचा पूर्ण अभाव. ती स्थिति लाभल्यावर पुढें प्रपंच मिथ्याभूत होतो. ध्रुवमंडळांत किंवा वैकुंठांत वास करण्याची मह-त्वाकांक्षा रहात नाही. तेथे देवभक्त भजन नाही, सायुज्यतेचें भान नाही, अत्यंत प्रलयाची स्थिति ती ही. हिलाच परमनिर्वाण गति म्हणतात.

देह पडला की हा प्रलय घडला असा कांहीचा कुतर्क आहे. जीवांत जीव असतांनाच ज्याला हा प्राप्त होईल व ज्यांच्या संसारबीजाचें दहन

होईल तोच भाग्याचा व तोच सद्गुरूचा खरा बंध्या. ज्याची संपूर्ण अहंमत्ता खुंटेल व नि.शेष कल्पना तुटेल त्यालाच ही निजात्मता प्राप्त होईल.

उत्पत्तीचा जसा उपक्रम आहे तसाच प्रलयालाही अनुक्रम आहे.

परमात्म्याचे कृपावलोकनापासून होणारे अनुग्रहाचे वर अल्प वर्णन आलेच आहे.

परमात्म्याचे प्रलयदृष्टीचे परिणामः—त्याचे उलट परमात्म्याचे प्रलय-दृष्टीचे परिणामही मोठे विचार करण्यासारखे आहेत. या दृष्टीचा तडाका सुरू झाला की आरंभी अनावृष्टि. प्राण हा अन्नमय आहे आणि अनावृष्टीचे शत्रू सुटले की सृष्टीवर अन्नान्नदशेला सुरवात झालीच. परमात्म्याचे दुसरे खडतर शत्रू म्हणजे सांप्रतच्या या एक आदित्याप्रमाणे द्वादशादित्यांचा उदय होणे. तसे झाल्यावर झाडपान किंवा गवताची काडीही पृथ्वीवर दिसणे शक्य नाही. इतकेच नाही तर त्या प्रखर तपापुढे पृथ्वीवरील पर्वत शिळांचे पीठ होऊन त्यामुळे सप्तपाताळांत हलकल्लोळ उडून जाऊन सर्व ब्रह्मांड जळून जाऊन पृथ्वी मसम होईल. अशा वेळी पृथ्वीचे पृथ्वीपणही शिल्लक राहणार नाही. नाही म्हणायला तिचे गंधमात्र स्वरूप मागे राहील.

प्रलयमेघः—एकदा का हत्तीचे सोडेसारख्या जलधारा सुरू झाल्या की सात समुद्र एकच होऊन जातात व गंधरूपाने उरलेले पृथ्वीचे रूप या जलांत विरून जाते.

प्रलयाग्निः—त्यापुढे मग प्रलयाग्नि उत्पन्न होऊन तो जलाचे शोषण करतो व रसमात्र अवशेष राहतो. तोही तेजाचे ठिकाणी लप पावतो आणि मग दाही दिशा तेजाने दुमदुमून भरून जातात.

झंजा मारुतः—व त्यानंतर झंजा मारुत म्हणजे भयंकर सोसा-
ट्याचा वारा सुटून तेजाला शोषून टाकतो व जिकडे तिकडे वायूच वायू
होऊन जातो. त्या वायूला आकाश गिळून टाकते व त्या वेळी वायू फक्त स्पर्श-
रूपाने अवशेष राहतो व तोही आकाशांत लय पावतो.

आकाशः—ते आकाशही शब्दांत लीन होऊन शब्द तन्मात्र
बाकी रहाते.

सत्त्वः—विकार पावलेला जो सत्त्वगुण असतो त्याच्यापासून देवता
व अंतःकरण ही उत्पन्न होतात. हा सत्त्वगुणही प्रलयाच्या स्वभावधर्माप्रमाणे
मनामध्ये प्रवेश करतो.

मनः—जीवपण आणि शिवपण या मनाच्याच कल्पना आहेत. ज्या
सत्त्वगुणापासून मनोदेवता व अंतःकरण उत्पन्न होतात त्यांतच ही दोन्ही
लीन होतात. शब्दतन्मात्र हे तामसाशी एकरूप होते.

अहंकारः—अहंकार हा तीन गुणांनी बनलेला आहे.

महत्तत्त्वः—महत्तत्त्वकारण गुणांत लीन होते, व गुणताम्य हे
अव्यक्तांत लीन होते.

अव्यक्तः—सर्व आकारविकार नाहीसे होऊन बीज मात्र ज्या
स्थितीत अवशेष राहते त्या स्थितीला अव्यक्त ही संज्ञा आहे. ज्याच्या
छायेला हजार लोक आश्रय करितात तो अवाढव्य वटवृक्ष कोणीकडे व जे
दृष्टीला चांगलेसे दिसतही नाही एवढे सूक्ष्म वटबीज कोणीकडे. तीच स्थिति
भवबीज जे अव्यक्त त्याची आहे.

व्यक्तः—हे भवबीज काळाशी एकरूप होतें. म्हणजे काळांत त्याचा लय होतो व योग्य काळानुसार पुन्हा क्षुब्ध होऊन जगरूपानें व्यक्त स्थितीस येते.

आणि या काळाचा लय पुरुषांत होतो.

काळः—पुरुषाची जी पूर्ण क्षुब्धावस्था तिचेंच नांव काळ. व उत्पत्ति स्थिति व प्रलय या तिन्ही अवस्था काळाच्या आहेत. या संपल्या म्हणजे काळाचें काम राहिलें नाहीं. म्हणून तो स्वाभाविकपणेंच जीवामध्यें एकरूप होतो.

जीव अचेतनाला चेतवतो, जडाला जीववतो म्हणूनच पुरुषाला जीव असें म्हणतात. प्रकृतिमुळेंच शुद्धाला जीव असें म्हणतात व तोच पुरुष.

प्रकृतिः—प्रकृति म्हणजे काय याचा जर विचार केला तर तिचें मृगजळाशीं अगदीं साम्य आहे. मृगजळ हें दिसतें पण त्यांत सत्यता कांहीं नसते.

जीवाचा परब्रह्मांत लयः—जीवाला आत्मस्वरूपाची आठवण होणें हाचेंच नांव जीवाचा परब्रह्मांत लय.

परमात्माः—हा अज, अव्यय, अविनाश, अद्वय व अनंत आहे. व तेंच रामकृष्णादि अवतारी पुरुषांचें स्वरूप आहे. जलामध्यें आकाश बुडाल्यासारखें दिसतें, पण तो केवळ भ्रम आहे. शुद्ध दर्पणामध्यें आपण पाहूं जातां हुबेहुब आपणच त्यांत आपणाला दिसतो. ब्रह्माच्या ठिकाणीं ब्रह्मपण स्फुरत नाहीं. मग तेथें मी—तूंपण कुठलें ? परिपूर्ण जो परमानंद तोच राम-तोच कृष्ण.

अहंभावः—अहंभावाचे योगानें संसार वाढतो. म्हणून अहंकार सोडला पाहिजे.

मनुष्यजन्म:—संसारांत अनेक योनींत जन्म येत असतो. त्या सर्वांत मनुष्ययोनींत जन्म येणें हें उत्तम. मनुष्य जन्मास येऊन सर्व गात्रें जेथल्या तेथें अव्यंगपणें असणें हें महद्भाग्य. त्यांतही स्त्रीदेहापेक्षां पुरुषदेही जन्मास येणें हें त्याहून अधिक भाग्य. त्यांतही विवेक संपन्नता, वेदशास्त्रज्ञता आणि मुमुक्षुता हीं अंगीं असून सर्वांत अधिक असें जें ईश्वराचें भजन त्याबद्दलही आवड असावी व इतकेही असून तो ईश्वरपंदां अनन्य शरण झाला पाहिजे म्हणजेच तो ईश्वराचें पूर्ण कृपेस पात्र होतो. मग त्याला ज्ञान प्राप्त होतें. इतक्या महत्त्वाच्या अशा या फक्त नरजन्मांत ब्रह्मज्ञानाचा लाभ घडतो. तरी या जन्मास येऊन जो सत्कर्माचरण करणार नाही व केवळ वैपयिक सुखाचे मार्गें लागून धर्माधर्माकडे लक्ष देणार नाही त्याचें जिणें निघ होय. नरदेहास येऊन देहाभिमान सोडून परमेश्वराचें अनन्य भजन केल्यानें सत्व गुणाची वृद्धि होते व तेणेंकरून सविवेक ज्ञानोत्पत्ति होते आणि ही विवेकज्ञानाची वृत्ति ठरली कीं शोधितसत्व स्थिति प्राप्त होऊन अभेद भक्तीला उल्हास येतो.

निरपेक्ष भक्ति:—निरपेक्ष भक्ति व तिचेपासून अनिवार सत्वशुद्धि घडल्यावांचून सर्वांभूतीं भगवद्भाव व पूर्ण ब्रह्मप्राप्ति होणें नाही. अशी निरपेक्ष भक्ति आणि ती मोठ्या प्रीतीनें घडतां घडतां अत्यंत सत्वशुद्धि व भूतीं भगवंत ही बुद्धि उत्पन्न होऊन रज तम हे समूळ नाश पावून शुद्ध सत्वाला स्फुरण येतें. व साधक स्वानंदपूर्ण होऊन जातो. आपली आपल्यास धन्यता वाटते. पण हें सुखाचें जें स्फुरण होतें तीही मायाच. हा सत्वगुणही नाहीसा होऊन स्वस्वरूपांत विरून गेला पाहिजे. असे तिन्ही गुण निःशेष नाहीसे झाले म्हणजे निजनिर्गुणस्थिति प्राप्त होते.

वैराग्यः—जेव्हां वैराग्य वाढीस लागेल तेव्हां सद्वृत्ती कृपा होऊं लागली असें समजावें. आणि तें जेव्हां पूर्ण होईल तेव्हां सद्वृत्ती पूर्ण झाली असें समजावें.

जीवब्रह्मत्वः—जीव हा सहजच ब्रह्म आहे. तो मायेच्या गुणामुळे जीवचाला येऊन पोहचला आहे. उदाहरण, राजा उत्तम शय्येवर पड्डला आहे आणि स्वप्नांत आपण भीक मागत आहे व दारोदार दैन्य भाकत आहे व स्वप्नांतच त्या भूमिकेवरून चाळवत असतां त्याचे सेवक त्याला थापटून जागे करीत आहेत. जागा झाल्यावर पाहतो तर आपण पूर्ववत् आपले रत्नजडित पलंगावरच पड्डलेले आहों.

याचप्रमाणे वैराग्यानें त्रिगुण झाले कीं जीवच ब्रह्म आहे.

भागवत धर्मः—भागवत धर्मानुसार जर भक्ति केली तर चित्तवृत्ति निर्मळ होते व जीव तोच ब्रह्म अशी शुद्ध स्मृति ठरते आणि मग स्वानंदप्राप्ति होऊन त्याच्या पुढील जो परमानंद त्यांत जीव विलीन होतो.

त्रिगुण मायाः—त्रिगुणाची उत्पत्ति अनादि मायेपासून आहे. पांच ज्ञानेन्द्रिये, पांच क्रमेन्द्रिये व पांच विषय आणि मन मिळून १६ काळांचा जो वासनात्मक लिंगदेह त्याचेमुळे जीव सुखदुःखे भोगीत असतो.

वंध्या पुत्राचा विस्तार आणि जीवाचा संसार यांत कांहीं फरक नाही. हा संसार देहाभिमानाने फारच वाढत जातो. परंतु सुदैवाने गुरुवाक्यावर विश्वास बसला व ज्ञानानुभवाचा योग आला तर सूर्पोदयी अंधारासह जसा रात्रीचा तसा मायेचा अगदी बेपत्ता होऊन जातो.

जीवन्मुक्तस्थितिः—सारांश गुणविकार नाश पावल्यावर देही जीवन्मुक्त होतो. मात्र कुंभाराने आपले चाकाला एकदां वेग दिल्यामुळे त्यावर

त्यांचे मडके घडून निघाले तरी पुढेही बराच काल ते चाक जसे फिरत राहते, तसे प्रारब्ध संपेपर्यंत पुढेही जाते आपले भोग भोगीत राहतात. पण ते देहाहंक्रुतिविरहित राहतात आणि प्रारब्धवशांत ते जरी विषयांत लोळत पडले तरी त्यांची वृत्ति विकारांनी यकित्तही विटाळली जात नाही. ज्ञान्यांचे ठिकाणी विषयांचे दर्शन ही वार्ताही मिथ्या आहे. ओंजळीने मृगजळाचे प्राशन करणाराचे हात पाण्याने ओले होण्याचा जेवढा संभव अथवा गगनकमळांचा आमोद भ्रमराने घेण्याचा जेवढा संभव तेवढाच सज्जानांना विषय-संबंधाचा बाध होण्याचा संभव असतो.

मुमुक्षू—पण ही मुक्तांची अतर्क्य स्थिति झाली. मुमुक्षूला हिचा काय उपयोग ? म्हणून मुमुक्षूकरितां भागवतांत श्रीकृष्ण परमात्म्याने उद्बवा-साठी किंवाहुना सर्व मुमुक्षूसाठी मोठ्या प्रेमाने व कळकळीने कांही नियम घालून दिलेले आहेत त्याप्रमाणे वागणाराचे कल्याणच होईल.

त्यांतील मुख्य नियम हा की, आपले कल्याणाची इच्छा करणाराने वेगळ शिशोदरपरायण राहून आणि स्वधर्माचा त्याग करून अधर्माच्या ठायी रत झालेल्या विषयासक्त अशा असाधु व दुर्जनाची संगत कोणत्याही प्रसंगी करू नये. त्याच्यापासून नेहमी ४ पावले दूर असावे.

चांगली गाई ओढाळ गाईचे संगतीत एक क्षणभर जरी गेली तरी तेवढ्या एका क्षणासाठी सुद्धा तिच्या गळ्यांत निरंतरचे लोढणे अटकून पडले जाते.

कुसंगः—कुसंगापासून नरकपात होतो व तेथे सुदैवाने जर अनु-ताप झाला तरच त्याची सोडवण.

अनुतापः—अनुतापसुद्धा ईश्वरकृपेवांचून होत नाही.

मनुष्याने आपले कल्याणासाठी सत्संग जोडावा आणि दुस्संग सोडावा असे साधुसंत सांगत आले आहेत. त्यांच्या मते स्त्री आणि स्त्रैण यांच्यासारखा बलवत्तर दुःसंग दुसरा कोणताच नाही. जो वेदशास्त्रार्थ मानत नाही, परमार्थासंबंधी ज्याचे मन साशंक व ज्याचे मन नेहमी विकल्पाने भरलेले तोही दुःसंगच. तोंडाने एकाचा पूर्ण विरक्तासारखे जो बोलतो, पण ज्याचे वर्तन पाहून जातां शुद्ध धर्मवाह्य मनुष्याप्रमाणे असते व ज्याचे काम-प्रवाहास यत्किचित् विरोध झाला असतां ज्याचे अंतरी द्वेष उत्पन्न होतो तोही दुःसंग. बाहेरून स्वधर्मकर्मांत मोठ्या निष्ठेचा व सात्विकपणाचा आव घालून आंतून साधुसंताचे दोष पाहत राहणे यासारखा भयंकर दुःसंगच नाही. तोंडाने कांही बोलावयाचे नाही, पण मनाने साधुसंतांचे गुणदोष पाहत रहावयाचे हा महाकठीण दुःसंग. मुख्यत्वेकरून आपली जी सकामवृत्ति असते ताही दुःसंगच आहे. हा दुःसंग ज्याचा सुटला त्याचा संसार सुखरूप झालाच म्हणून समजावे. मग हा दुःसंग सुटावा कसा ? सत्संग मिळाल्या-वाचन दुःसंग सुटणे नाही. साधुसंताचे पाय धरल्याशिवाय या दुःसंगांतून सुटका होणे कठीण. मात्र हे संत ओळखावे कसे ? हा एक मोठा प्रश्न आहे. संत कोण व असंत कोण हे ओळखतां आले पाहिजे. हे कसे ओळखावयाचे याचे निरूपण पुढे होईल.

बाबांचा हेमाड

अध्याय ४९ वा

श्रीगणेशाय नमः । श्रीसरस्वत्यै नमः । श्रीगुरुभ्यो नमः ।

श्रीकुलदेवतायै नमः । श्रीसीतारामचंद्राभ्यां नमः ।

॥ श्रीसद्गुरुसाईनाथाय नमः ॥

सांगोपांग सद्गुरु स्तवणें । ठकले वेद आणि पुराणें ॥

तेथें मी अजाण नेणतपणें । वरें राहणें निवांत ॥ १ ॥

खरें पाहतां धरावें मौन । हेंच कीं वस्तुतःसद्गुरुस्तवन ॥

परी साईचे एकेक गुण । पाडिती विस्मरण मौनाचें ॥ २ ॥

धन्य साईची अगाध लीळा । पाहतां निवांत राहवे न मजला ॥

पक्वान्न गोड लागतां जिव्हेला । मनीं आठवला श्रोतृ वृंद ॥ ३ ॥

तयांसीही पंक्तीस ध्यावें । जणें निज रसानंद दूणावे ॥

ऐसें माझिया घेतलें जीवें । तेणेंही रससोये निडारली ॥ ४ ॥

मोटें गोड खरें पक्वान्न । पंक्तीं नसतां स्नेही सज्जन ॥

नावडे तें एकट्या लागून । फिकें गोडपण तयाचें ॥ ५ ॥

साई सकळ अवाप्तकाम । साई सकळ संतललाम ॥

साई निजभक्त विश्रामधाम । दुर्धर भवभ्रमनिवारक ॥ ६ ॥

अनिर्वार्य तयाची लीळा । वर्णवेना मम वाणीला ॥

अतर्क्याची अतर्क्य कला । केवी मजला आकळेल ॥ ७ ॥

कल्याणाचें जें कल्याण । तो हा साई निजकृपें जाण ॥
 देइ निजकथेचें स्मरण । ग्रन्थ हा परिपूर्ण करावया ॥ ८ ॥
 गावूं जाता अगाध महिमान । समर्थ कोण कराया कथन ॥
 परा जेथें निघे परतोन । पश्यंती मध्यमा कोण कथा ॥ ९ ॥
 तिघी जेथें नुघडती वदन । चौथी वैखरी तेथें कोण ॥
 हें मी जाणें जरी संपूर्ण । तरी हें मन राहीना ॥ १० ॥
 सहुरुचे पायीं न विनटतां । यथार्थ स्वरूप येईना हाता ॥
 संत श्रीहरिस्वरूप स्वतः । कृपाहस्ता प्रार्थविं ॥ ११ ॥
 गुरुचरणाची आवडी । हेचि अपुली सर्वस्व जोडी ॥
 संत सहवासाची गोडी । प्रेम परवडी लागो आम्हां ॥ १२ ॥
 जया पूर्ण देहाभिमान । त्या न साजे भक्ताभिधान ॥
 स्वयें जो पूर्ण निरभिमान । खरें भक्तपण त्या अंगीं ॥ १३ ॥
 जया ह्यातृत्वाचा ताठा । श्रेष्ठत्वाचा अभिमान लाठा ॥
 केवळ दंभाचा जो वसवटा । त्याची प्रतिष्ठा ती काय ॥ १४ ॥
 आपुलाल्या गुरुची कीर्ति । अभागी जे प्रेमें न गाती ॥
 बधिर नसुनी जे नायकती । ते मंदमती मूर्तिमंत ॥ १५ ॥
 तीर्थव्रत यज्ञदान । यांहून थोर तपाचरण ।
 त्यांहून अधिक हरिभजन । निजगुरुध्यान सर्वाधिक ॥ १६ ॥
 साईच त्याच्या भक्तांचें ध्यान । साईच त्यांचें देवदेवतार्चन ॥
 साईच त्यांचें गुप्तनिधान । रक्षाचें परी अकृपणत्वे ॥ १७ ॥
 यदा कदा येई मज आळस । परी न अंतर्यामीं साईस ॥
 विसर पडतां कथानकास । देई मज वेळेस आठवण ॥ १८ ॥

वसूं म्हणतां क्षण निवांत । माझे कांहीं न चले तेथ ॥
 कथा ऐसी स्फुरे अकल्पित । लेखणी हातांत घेणें पडे ॥ १९ ॥
 ऐसिया त्याच्या अगाध कथा । ऐकवावया त्या निजभक्तां ॥
 आणिक माझिया निजस्वार्था । मज या सच्चरिता प्रवर्तविलें ॥ २० ॥
 नाही तरी संताच्या कथा । ज्याचा तोच रचिता लिहितां ॥
 तयाची ती स्फूर्ती नसतां । केवळ नीरसतां पदोपदीं ॥ २१ ॥
 असो कृपाळू साईनाथ । प्रवेशूनि मन्मना आंत ॥
 करवूनि घेतला आपुला ग्रंथ । माझेही मनोरथ पुरवीले ॥ २२ ॥
 मुखीं श्रीसाईनामावर्तन । चित्तीं तयाचें वचन चिंतन ॥
 मनीं तयाचे मूर्तीचें ध्यान । पूर्ण समाधान येणें मज ॥ २३ ॥
 वदनीं श्रीसाईचें नाम । अंतरीं श्रीसाईचें प्रेम ॥
 ज्याचें साई प्रीत्यर्थ कर्म । ऋणाइत परम त्या साई ॥ २४ ॥
 तुटावया संसारबंधन । याहून नाहीं अन्य साधन ॥
 साईकथा परम पावन । सदासेवन सुखदाई ॥ २५ ॥
 पार्यीं साईसीं प्रदक्षिण । करा श्रवणीं सच्चरीतश्रवण ॥
 सर्वांगीं द्या प्रेमालिंगन । डोळां द्या दर्शन साईचे ॥ २६ ॥
 साष्टांगीं यावें लोटांगणीं । मस्तक ठेवावा तथा चरणीं ॥
 जिव्हा लागावी तन्नामस्पर्शीं । नासिके अवत्राणीं निर्मास्य ॥ २७ ॥
 आतां पूर्वकथानुसंधान । गताध्यायीं श्रोतयां लागून ॥
 चमत्कार प्रिय भक्त कथा कथान । कथीन हें वचन दीधळें ॥ २८ ॥
 स्वयें न स्वार्थ परमार्थ परायण । नसतां संतांचे अधिकाराची जाण ॥
 केळिया कोणी तयांचें वर्णन । अविश्वासी मन ज्याचें ॥ २९ ॥

स्नेही कथितां साईच्या गोष्टी । एके परी तो दोपैकट्टी ॥
 तया न मिळतां स्वानुभवपुष्टी । काहीं न सृष्टींत मानी तो ॥३०॥
 हरी कानोबा नामाभिधान । स्नेहांसर्वे मुंबईहून ॥
 करावया साईचें परीक्षण । निघाले पर्यटण करावया ॥ ३१ ॥
 परी साईची कलाकुसरी । प्रकाशे जो सकळांतरीं ॥
 ते लाघव ती नवल परी । कोण निर्धारिं जाणील ॥ ३२ ॥
 हरीभाऊ शिरडीस निघतां । कारण कळलें साईसमर्था ॥
 केवळ चमत्काराचा भोक्ता । तितुकीच पात्रता तयाची ॥ ३३ ॥
 तितुकीच तया दावी चुणुक । घेइ अपुलासा करुनि निष्टुक ॥
 तयाच्याही श्रमाचें सार्थक । युक्तिप्रयोजक संत खरे ॥ ३४ ॥
 कोपरगावीं स्नेहीसमेत । हरीभाऊ बैसले टांग्यांत ॥
 गोदावरींत होऊनि सुस्नात । निघाले शिर्डीप्रत अविलंबें ॥ ३५ ॥
 येतांच कोपरगांवाहून । हस्तपाद प्रक्षाळून ॥
 हरीभाऊ संतावळोकन । करावया जाण निघाले ॥ ३६ ॥
 पार्यीं कोरें पादत्राण । माथां जरीचा फेटा बांधून ॥
 साईबाबांचें ध्यावया दर्शन । उत्कंठित मन हरिभाऊ ॥ ३७ ॥
 मग तें येतां मशीदीसी । दुरून देखूनियां साईशी ॥
 वाटलें सन्निध जाऊनि त्यांसीं । लोटांगणेसीं वंदावें ॥ ३८ ॥
 परी पादत्राणांची अडचण । ठेवावया न निर्भयस्थान ॥
 तेथेंचि एक कोपरा पाहून । त्यांतचि तीं साखून ठेवियलीं ॥ ३९ ॥
 मग ते वरती दर्शना गेले । प्रेमें साईचे चरणा वंदिले ॥
 उदी प्रसाद घेऊन परतले । वाड्यांत निघाले जावया ॥ ४० ॥
 पार्यीं घालू जातां पायतण । मिळेना पाहतां शोध शोधून ॥
 परतले अनुवाणी खिन्न वदन । आशा ते सांडून समूळ ॥ ४१ ॥

कारण तेथें मंडळी फार । येतीजाती वारंवार ॥
पुसावें तरी कोणास साचार । कांहींही विचार सुचेना ॥ ४२ ॥
ऐसें त्याचें दुश्चित्त मन । डोळीयांपुढें पादत्राण ॥
चित्तास पादत्राण चिंतन । सर्वानुसंधान पादत्राण ॥ ४३ ॥
हौसे सारिखे विकत घेतलें । पादत्राण गेलें हरवलें ॥
अर्थात कोणा चोरानें चोरिलें । निश्चयें वाटलें त्यांस ॥ ४४ ॥
असो पुढें केलें स्नान । पूजा नैवेद्यादि सारून ॥
पंक्तोस वैसून केलें भोजन । परी न समाधान चित्तास ॥ ४५ ॥
सभामंडप साईचे स्थान । तेथून साईची दृष्टी चुकवून ॥
कोणी न्यावें माझे पायतण । आश्चर्य लहान हें काय ? ॥ ४६ ॥
लागली त्यां हुरहुर । चित्त नाहीं अन्नपानावर ॥
मंडळी समवेत आले बाहेर । आंचवूं कर धुवावया ॥ ४७ ॥
इतक्यांत एक मुलगा मराठा । हरवल्या पादत्राणाची वाहुटा ॥
लावूनि एका काठीचे शेवटा । पातला त्या टाया अदचित ॥ ४८ ॥
मंडळी जेऊन आंचवीत । मुलगा आला शोध करीत ॥
म्हणे बाबा मज पाठवीत । काठी ही हातांत देउनी ॥ ४९ ॥
“ हरी का बेटा जरीका फेटा ” । ऐसा पुकार करीत जा बेटा ॥
“याच त्या माझ्या” ऐशिया उत्कंठा ॥ झोंबेल त्या देऊन टाकाव्या ॥
परी जो आहे हरीका बेटा । आहे त्याचा जरीचा फेटा ।
आधीं हें निश्चित झालिया शेवटा । याव्या न बोभाटा करावा ॥ ५१ ॥
येतां ऐसा पुकार कानीं । ओळखोनि त्या वहाणा नयनीं ॥
हरीभाऊ गेले धांवूनि । साश्चर्य मनीं जाहले ॥ ५२ ॥

आनंदाश्रू आले डोळां । हरीभाऊस गद्दिवर दाटला ॥
 देखूनि गेलेल्या पायतणाला । चमत्कारला अत्यंत ॥ ५३ ॥
 म्हणती मुलास ये ये इकडे । पाहूं दे आण वहाणा मजकडे ॥
 पाहूनि वदेया तुज कोणीकडे । गिवसल्या रोकडें मज सांग ॥ ५४ ॥
 मुलगा म्हणे तें मी नेणें । मजला वावांची आज्ञा मानणें ॥
 हरीका बेटा असल तणें । जरीचा फेटा दावणें मज ॥ ५५ ॥
 त्यासचि मी देईन वहाणा । मज इतराची ओळख पटेना ॥
 पटवील जो या वावांच्या खुणा । तोच या वहाणा घेईल ॥ ५६ ॥
 “अरे पोरा त्या माझ्याच वहाणा” । हरिभाऊ म्हणतां देईना ॥
 मग तो सकळ वावांचिया खुणा । पटवी मना पोराच्या ॥ ५७ ॥
 म्हणे पोरा मीच रे हरी । कान्होवाचा वेटाही वैखरी ॥
 सर्वथैव आहे कीं खरी । मज सर्वतोपरी लागतसे ॥ ५८ ॥
 आतां पाही फेटा जरीचा । फिटेल तूझे संशय मनाचा ॥
 मग मी ठरेन धणी वहाणांचा । दावा न इतरांचा यावरी ॥ ५९ ॥
 झाली तेव्हां मुलाची समजूत । वहाणा दिधल्या हरीभाऊप्रत ॥
 पुरले त्याचे मनारथ । साई हे संत अनुभविले ॥ ६० ॥
 आहे माझा फेटा जरा । ही काय मोठी नवलपरी ॥
 तां तां माझिये मस्तकावरी । सर्वतोपरी दृश्यमान ॥ ६१ ॥
 परी मी असतां देशांतरीं । शिर्डीस माझी पहिलीच फेरी ॥
 साईबाबांस कसियेपरी । मन्नाम हरी ठाऊक ॥ ६२ ॥
 कान्होवा हा माझा पिता । कोणी पाहिला सवरला नसतां ॥
 “का” या नांवें त्या उपलक्षितां । अति आश्चर्यता वाटली ॥ ६३ ॥
 पूर्वी साईसंत महत्ता । माझे स्नेही मजला सांगतां ॥
 अवमानिली मी त्यांची वार्ता । पश्चात्तापता आतां मज ॥ ६४ ॥

आतां मज येतां अनुभव । कळला साईवावांचा प्रभाव ॥
 उरला नाही संशया ठाव । महानुभाव श्रीसाई ॥ ६५ ॥
 जया मनीं जैसा भाव । हरीभाऊस तैसाचि अनुभव ॥
 संतपरीक्षण कालसास्वभाव । परमार्थ हाव नाही मनीं ॥ ६६ ॥
 साई समर्थ महानुभाव । स्नेही सोयरे कथिती अनुभव ॥
 आपण स्वयें पहावा नवलाव । शिरडीस जावया कारण हें ॥ ६७ ॥
 संतचरणीं वहावा जीव । तेणें गिवसावा देवाचा ठाव ॥
 मनीं नाही यत्किंचित डाव । सरड्याची धांव कोठवरी ॥ ६८ ॥
 जाऊनिया संताच्या दारा । पाहूं आदरिले चमत्कारा ॥
 तंव जोड पादत्राणाचा कोरा । आला कीं घरा घरपोंच ॥ ६९ ॥
 नातरी धुल्लुक पायतन । गेल्यानें काय मोठी नागवण ॥
 परी तदर्थ मनाची वणवण । तें सांपडल्याविण राहेना ॥ ७० ॥
 संत प्राप्तीचे मार्ग दोन । एक भक्ति दुजा ज्ञान ॥
 ज्ञानमार्गाचे सायास गहन । भक्तिचें साधन सोपारें ॥ ७१ ॥
 ऐसी सोपी सुलभ भक्ति । तरीही अवघे ती कां न करिती ॥
 तिजळाही महत्भाग्य संश्रुति । असतांच तत्प्राप्ती घडतसे ॥ ७२ ॥
 कोटि जन्मांचें पुण्य असते । तेव्हांचि संताची गांठी पडते ॥
 संतसमागम सौख्य घडतें । तेणेंच विकासतें निजभक्ति ॥ ७३ ॥
 आम्ही सर्व जाणों प्रवृत्ति । तेथेंचि आसक्ति नेणो निवृत्ति ॥
 ऐसी जेथें मनाची वृत्ति । ती काय भक्ति म्हणावी ॥ ७४ ॥
 जैसी जैसी आमुची भक्ति । तैसी तैसी आम्हांस प्राप्ति ॥
 हे तो केव्हांही घडणार निश्चिती । येथें न भ्रांती तिळमात्र ॥ ७५ ॥
 विषयभोगार्थ अहर्निशी । आम्ही जमलों साइपाशीं ॥
 या आम्हांते देणगीही तैसी । परमाथियेयाशीं परमार्थ ॥ ७६ ॥

असो आतां आणीक एक । सोमदेव स्वामी नामक ॥
 करावया साईची पारख । पातले प्रत्यक्ष शिरडींत ॥ ७७ ॥
 सन एकोणीसशें सहा । उत्तर काशीमाजी पहा ॥
 गृहस्थ भेटला भाईजीसहा । पांयस्थ निवहामाजिस्थित ॥ ७८ ॥
 प्रसिद्ध कैलासवासी दीक्षित । भाईजी त्यांचे बंधू विश्रुत ॥
 बद्रिकेदार यात्रा करीत । असतां हे भेटत मार्गांत ॥ ७९ ॥
 बद्रिकेदार मार्गें टाकिलें । भाईजी मग खालीं उतरले ॥
 ठायीं ठायीं विसावे लागले । पांयस्थ दिसले वसलेले ॥ ८० ॥
 तया माजील एक असामी । तेच हे पुढें हरीद्वाराचे स्वामी ॥
 सर्वत्र विश्रुत याच नामीं । लागले लगामीं बावांच्या ॥ ८१ ॥
 त्यांची ही कथा बोधप्रद । बावांचे स्वरूप करील विशद ॥
 श्रवणकर्त्या देईल मोद । निजानंद सर्वत्रां ॥ ८२ ॥
 प्रातर्विधीस जातां भाईजी । भेटले मार्गीं हे स्वामीजी ॥
 गोष्टी बोलतां बोलतां सहजी । प्रेमराजी प्रकटली ॥ ८३ ॥
 गंगोत्रीचा अधः प्रदेश । बुवा असतां उत्तर काशीस ॥
 डेराडूनहून सत्तर कोस । तेथें हा सहवास जाहला ॥ ८४ ॥
 लोटा घेऊन बहिर्दिशेस । निघाले बुवा प्रातः समयास ॥
 भाईजीही तया स्थळास । त्याच कार्यास निघाले ॥ ८५ ॥
 प्रथम उभयतः दृष्टादृष्टी । पुढें मार्गांत परस्पर भेटी ॥
 परस्परांच्या कुशल गोष्टी । सुख संतुष्टी चालल्या ॥ ८६ ॥
 करूं लागतां विचार पूस । प्रेम आलें परस्परांस ॥
 ठाव ठिकाणा एकमेकास । पुसावयास लागले ॥ ८७ ॥
 हरिद्वारीं तुमचा वास । नागपुरीं अम्हा निवास ॥
 कधीं जेव्हां त्यावाजूस । येणें झालिवास दर्शन द्या ॥ ८८ ॥
 यात्रा करीत याल जेव्हां । पुनीत करावें आमूचं गेहा ॥

पुनर्दर्शन अम्हा घडवा । अल्प सेवा द्या अमुची ॥ ८९ ॥
 असूं घावें आमुचें स्मरण । लागावे अमुचे घरास चरण ॥
 हेंच अमुचे आहे विनवण । पुरवो नारायण ही इच्छा ॥ ९० ॥
 एकोणीससैं सहा सालीं । उत्तर काशीचिया खालीं ॥
 परस्परांत हे भाषा बोली । होऊनि गेली इयापरी ॥ ९१ ॥
 परस्परांचें ठाव ठिकाण । घेतलें उभयतांही पुसून
 पाहून जवळ आलें मैदान । निघाले सोडून अन्योन्या ॥ ९२ ॥
 जातां पांच वर्षांचा काळ । येतां साईसमागम वेळ ॥
 भाईजीच्या भेटीची तळमळ । लागली प्रवळ स्वामीस ॥ ९३ ॥
 सन एकोणीससैं अकरा । आले स्वामीजी नागपुरा ॥
 तेथे श्रीसाईनाथांचे चरित्रा । परिसतां पवित्रा आनंदले ॥ ९४ ॥
 देती भाईजी शिफारस पत्र । सुखें गाठावें शिर्डीक्षेत्र ॥
 ऐसी योजना ठरवूनि सर्वत्र । सोडिलें नागपुर स्वामीनीं ॥ ९५ ॥
 उतरतां ते मनमाडावर । कोपरगांवची गाडी तयार ॥
 तेथे होऊनि टांग्यांत स्वार । आनंद निर्भर दर्शना ॥ ९६ ॥
 कोठेंही जा साधूचें वर्तन । अथवा त्यांची रहाणी चलन ॥
 एकाचें एक एकाचें आन । नसतें समसमान कोठेंही ॥ ९७ ॥
 एका संताचें आचरण । तें न दुजिया संता प्रमाण ॥
 योग्यायोग्यतेचें अनुमान । कराया साधन हें नव्हे ॥ ९८ ॥
 आधीं जो जाई संतदर्शना । किमर्थ व्हावी हे तथा विवंचना ॥
 पाहूं जातां त्यांचे वर्तना । निज कल्याणा नागवण ॥ ९९ ॥
 स्वामीजीचे मनाची रचना । तर्क कुतर्क उठती नाना ॥
 लावून दिसतां शिर्डीच्या निशाणा । चालल्या कल्पना स्वामीच्या १०० ॥
 त्यांसवे असलेले जन । मशीदीचे कळसाचे निशाण ॥
 दृष्टिपथांत येतां दुरून । करीत वंदन प्रेमानें ॥ १०१ ॥

पुढें घडेल साई दर्शन । म्हणोनि जी उत्कंठित मन ॥
 परी न त्यांते दिसलेले निशाण । त्याचाही अवमान साहेना ॥ १०२ ॥
 निशाणदर्शनें प्रेमस्फुरण । हा तो सर्वत्र अनुभव जाण ॥
 हे तों भक्ति प्रेमलक्षण । कांहींही विलक्षण येथ नसे ॥ १०३ ॥
 परी स्वामीच्या कुत्सितमना । दुरून पाहूनियां त्या निशाणा ॥
 उठल्या कल्पनावरी कल्पना । विचित्र रचना मनाची ॥ १०४ ॥
 पताकांची आवड मना । ही काय साधुत्वाची कल्पना ॥
 देउळावरी लावावें निशाणा । हा तो हीनपणा साधुत्वा ॥ १०५ ॥
 साधू मागे एणें माना । ही तो त्याची केवळ लोकेपणा ॥
 येईन ऐशियाचें साधुत्व मना । हा तो उणेपणा त्यास ॥ १०६ ॥
 सारांश जैसा मनाचा ग्रह । साधूनिर्णयीं तैसाच आग्रह ॥
 झाला स्वामीच्या मनाचा निग्रह । नको मज अनुग्रह साईचा ॥ १०७ ॥
 उगाच आलों मी येथवर । स्वामीस थोर उपजला अनादर ।
 तेथून परतावयाचा निर्वार । केला मग साचार तात्काळ ॥ १०८ ॥
 लोकेषणेचा दुरभिमान । साधूस कशास पाहिजे मान ॥
 याहून मज दुजें अनुमान । निशाण पाहून होईना ॥ १०९ ॥
 निशाणें अपुळा मोठेपणा । साधू हा आणितां निदर्शना ॥
 हाचि संतत्वाशीं उणेपणा । काय दर्शना जाणें म्या ॥ ११० ॥
 घेतलिया हें ऐसें दर्शन । एणें कैसें निवावें मन ॥
 हें तों दंभध्वज प्रदर्शन । समाधान एणे ना ॥ १११ ॥
 म्हणती जावें माघारा । आल्या वाटे अपुले घरा ॥
 दिसेना हा विचार बरा । फजीत खरा झालों मी ॥ ११२ ॥
 सहवासी मग म्हणती त्यांसीं । इतके दूर आलां कशासीं ॥
 केवळ निशाणें चित्तवृत्तीसीं । खळबळ ऐसीं कां झाली ॥ ११३ ॥
 आतां आपण आलों जवळ । रथ पालखी घोडा सकळ ॥
 सरंजाम हा पाहतां निखळ । किती मग तळमळ लागेल ॥ ११४ ॥

परिसूनि स्वामी अधीकचि विघडे । जया नगारे पालरुपा घोडे ॥
 ऐसे साधू मिजासी बडे । म्यां काय थोडे देखिले ॥ ११५ ॥
 ऐसे विचार येऊन अंतरा । सोमदेवजी निघती माघारा ॥
 शिरडीचा विचार नाही बरा । रस्ता धरा कीं नदीचा ॥ ११६ ॥
 मग बरोवरील वाटसरू । लागले तयास आग्रह करूं ॥
 आलात आपण येथवरू । नका हो फिरूं माघारा ॥ ११७ ॥
 आल्यासारिखे चला कीं पुढें । नका करूं हे तर्ककुडे ॥
 हें निशाण जें मशीदी उडे । साधूकडे ना संबंध ॥ ११८ ॥
 या साधूस नलगे निशाण । नलगे लोकेपणा नलगे मान ॥
 ग्रामस्थास हें आवडे भूषण । भक्ति प्रमाण कारण या ॥ ११९ ॥
 पाहूं नका कीं तुम्ही निशाण । जाऊनि घ्या नुसतें दर्शन ॥
 राहूं नका तें एक क्षण । जा कीं परतोन माघारा ॥ १२० ॥
 इतक्यांत येतां शिरडीजवळ । वाटलें उपदेश ऐकून तो सरळ ॥
 काढून टाकावी मनाची मळमळ । पुनश्च हळहळ नसावी ॥ १२१ ॥
 असो श्रीसमर्थ दर्शनं करून । बुवा गेले विरघळून ॥
 प्रेम आलें डोळां भरून । कंठ सद्गून दाटला ॥ १२२ ॥
 चित्त झालें सुप्रसन्न । नयन उल्लासें सुख संपन्न ॥
 कधीं चरण रजस्नान । करीन ऐसें त्वां झालें ॥ १२३ ॥
 पहातां रूप तें नेटक । मना नयना पडलें टक ॥
 पाहतचि राहिले टकपक । मोहें अटक पाडिली ॥ १२४ ॥
 कुतर्क मनींचे मनीं जिराले । चित्तदर्शनानंदीं विरालें ॥
 सगुणरूप नयनीं मुरालें । बुवा झाले तळीन ॥ १२५ ॥
 डोळां देखतां महानु भावा । परम आल्हाद सोम देवां ॥
 आत्मयारामा जाहला विसावा । वाटे बसावा हा ठाव ॥ १२६ ॥

दर्शनेच विकल्प मावळे । बुद्धी ठायींच ताटकळे ॥
 दुजेपण समस्त विरघळे । ऐक्य जाहले सवाह्य ॥ १२७ ॥
 वाचेसि निःशब्दत्वे मौन । निमेषोन्मेष रहित नयन ॥
 अंतर्बाह्य चैतन्यघन । समाधान समरसे ॥ १२८ ॥
 निशाणदर्शने आधीं मुरडले । पुढें प्रेमोद्रेके निडारले ॥
 सात्विक अष्टभावे उभडिलें । वेढिले प्रेमें बाबांचे ॥ १२९ ॥
 जेथें मन पूर्ण रंगलें । तेंच अपुलें स्थान वहिलें ॥
 हे निजगुरुचे बोल आठवले । प्रेम दाटलें बुवांना ॥ १३० ॥
 बुवा हळुहळू पुढें येती । तों तों महाराज रागास चढती ॥
 शिष्यांची त्या लाखोली वाहती । तों तों त्यां श्रीति द्विगुणित ॥ १३१ ॥
 समर्थ बाबांची करणी अचाट । तयांचा तों विलक्षण घाट ॥
 नारसिंहावताराचा थाट । आठोकाट आणिला ॥ १३२ ॥
 थोर्ताड आमूचे अमुच्या पाशीं । राहो म्हणती चल जा घराशीं ॥
 खंवरदार माझ्या मशीदीशी । जर तूं येशील मागुता ॥ १३३ ॥
 जो लावितो मशीदीस निशाण । कशास व्हावें त्याचें दर्शन ॥
 हें काय संतांचें लक्षण । येथें न क्षण एक कंठावा ॥ १३४ ॥
 असो पुढें साशंक चित्त । सभा मंडपीं स्वामी प्रवेशत ॥
 दुरून पाहून साईची मूर्त । स्वामीसीं निवांत राहवेना ॥ १३५ ॥
 हा अपुलेच विचारांचा प्रतिध्वनी । शब्दशः तो आदळतां कानीं ॥
 बुवा शरमले स्थानिचे स्थानीं । अंतर्ज्ञानी महाराज ॥ १३६ ॥
 किती हो आपण अप्रबुद्ध । किती महाराज तरी प्रबुद्ध ॥
 किती त्या माझ्या कल्पनाविरुद्ध । किती हें शुद्ध अंतर ॥ १३७ ॥
 साई कोणास देती आलिंगन । कोणास करिती हस्तस्पर्शन ॥
 कोणास देती आश्वासन । कृपावलोकन कोणांस ॥ १३८ ॥

कोणाकडे पाही हास्यवदन । कोणाच्या दुःखाचें करी सांत्वन ॥
 कोणास उदी प्रसाददान । करीत समाधान सकलांचें ॥ १३९ ॥
 ऐसें असतां मजवरीच क्रोध । वाटे हा मम वर्तनानुरोध ॥
 क्रोधनाहीं हा मजला बोध । होईल मोददायीतो ॥ १४० ॥
 असो पुढें तैसेंच झालें । स्वामी बाबापाशीं जे रमले ॥
 साईकृपे निर्मळ बनले । चरणीं ठेले निरंतर ॥ १४१ ॥
 साईभक्तिप्रभव वीर्य । विरवो दुर्वासना मात्सर्य ॥
 उपजवो शांती श्री धैर्य । करो कृतकार्य निजभक्तां ॥ १४२ ॥
 गंधर्व यक्ष सुरासूर । इहीं भरले हें चराचर ॥
 त्या अखिल विश्वीं हा विश्वंभर । जरी निरंतर भरलेला ॥ १४३ ॥
 परी न स्वीकारितां आकार । ठाता सदैव निराकार ॥
 आम्ही मानव हे साकार । होता न उपकार लवमात्र ॥ १४४ ॥
 तात्पर्य धरोनि लीलाविग्रह । साई न करिते लोकसंग्रह ॥
 अथवा दुष्टदुर्जनमतनिग्रह । कैचा अनुग्रह भक्तांवर ॥ १४५ ॥
 आला अध्याय संपावयाला । तों एक वृत्तांत मज आठवला ॥
 साईसदुपदेशाचा मासला । मानील त्याला हितकारी ॥ १४६ ॥
 वृत्तांत आहे अति लहान । स्मरण ठेवी तो कृतकल्याण ॥
 म्हणून श्रोतयां करितों विनव्रण । क्षण अंतःकरण द्या मज ॥ १४७ ॥
 एकदां भक्त म्हाळसापती । नानासाहेब यां समवेती ॥
 बैसले असतां मशीदीप्रती ! परिसा चमत्कृति घडली ती ॥ १४८ ॥
 समर्थसाई दर्शनोत्सुक । कोणी एक श्रीमान गृहस्थ ॥
 वैजापूरनिवासी तेथ । परिवारान्वित पातले ॥ १४९ ॥
 पाहूनिया स्त्रियांचा गोपा । नाना संकोचले निज मानसा ॥
 स्वयें उठून द्यावें अवकाशा । वाटळें संतोपार्थ तयांच्या ॥ १५० ॥

म्हणूनि नाना उठूं सरती । तंव वाचा तया वारिती ॥
 म्हणाले येणार येतील वरती । त्वां स्वस्थ चितीं वसावें ॥ १५१ ॥
 तेही आलेती दर्शनार्थ । यावें कांहीं नाहीं हरकत ॥
 ऐसें तयांस कोणी सुचवित । येवूनि वंदित साईस ॥ १५२ ॥
 तया माजील एक नारी । वंदू जातां धुरखा सारी ॥
 पाहूनि सौंदर्यें अति साजिरी । नाना निज अंतरीं मोडिले ॥ १५३ ॥
 लोकांसमक्ष पाहण्या चोरी । पाहिल्यावीण राहवेना अंतरीं ॥
 वर्तवें काय कैसे परी ; मोहाची उजरी नावरे ॥ १५४ ॥
 बाबांची लज्जा मोठी अंतरीं । म्हणोनि मुख तें करवे न वरी ॥
 दृष्टी जावूं लागली चांचरी । सांपडे कातरीं तंव नाना ॥ १५५ ॥
 ही तो नानांची अंतःस्थिती । सर्वांतर्यामी बाबा जाणती ॥
 इतरां काय तियेची प्रतीती । ते तो झगटती शब्दार्था ॥ १५६ ॥
 ऐसी नानांची वृत्ती बावरी । जाणूनि बाबा निजांतरी ॥
 आणावया स्वस्थानीं माघारी । उपदेश जो करीत तो परिसा ॥ १५७ ॥
 नाना किमर्थ गडबडसी मनीं । ज्याचा निजधर्म तो स्वस्थपणीं ॥
 आचरतां आड यावें न कोणी । कांहीं न हानी तयांत ॥ १५८ ॥
 ब्रह्मदेव सृष्टी रचितां । आपण तयाचें कौतुक न करितां ॥
 व्यर्थ होऊं पाहील रसिकता । “वनतां वनतां वनेल” ॥ १५९ ॥
 असतां पुढील द्वार उघडें । जावें का मागील द्वाराकडे ॥
 एक शुद्ध अंतर जिंकडे । तेथें न सांकडें कांहीं ही ॥ १६० ॥
 कुठा भाव नाहीं अंतरीं । तयास काय कोणाची चोरी ॥
 दृष्टी दृष्टीचें कर्तव्य करी । भीड मग येथें धरिती कां ॥ १६१ ॥
 होते तेथें माधवराव । जात्या जयांचा चिकित्सक स्वभाव ॥
 निज जिज्ञासा पूर्तिस्तव । पुसती त्यां भाव बोलाचा ॥ १६२ ॥

ऐसे माधवरावे पुसतां । नाना बदले थांवरें आतां ॥
 सांगेन बावांचिया मनोगता वाटेनें जातां वाडियाते ॥ १६३ ॥
 संपतां क्षेमकुशल वार्ता । अभिवंदून साई समर्था ॥
 नाना निजस्थानासि परततां । निघाले समवेता माधवराव ॥ १६४ ॥
 ते नानांस पूसती तात्काळ । नाना "वनतां वनतां वनेल" ॥
 आदीकरुनि बावांचे बोल । स्पष्टार्थ बदाल काय त्यांचा ॥ १६५ ॥
 अर्थ सांगावया होईना जीव । बहुत चालली उडवा उडव ॥
 तेणें अधिकचि संशयसमुद्भव । होई न माधवमन स्वस्थ ॥ १६६ ॥
 मग करुनिया हृदय उघडें । नानाहीं जें घडलें तिकडे ॥
 तें साग्र माधवरावाचिया होडे । कथुनि कोडें उलगडिलें ॥ १६७ ॥
 काय बावा किती दक्ष । जावो कोणाचें कोठेंही लक्ष ॥
 ते तो स्वयें अंतर्साक्ष । सर्व प्रत्यक्ष तयां तें ॥ १६८ ॥
 असीही त्रोटक अभिनव वार्ता । परिसतां साश्चर्य होईल श्रोता ॥
 पाहूं जाता येथील मथितार्था । स्थैर्य गंभीरता बहुमोल ॥ १६९ ॥
 मन जातीचेच चंचळ । होऊ न घावेंउत्श्रुंखळ ॥
 होवो इंद्रियांची खळबळ । शरीर उताविळ होऊं नये ॥ १७० ॥
 इंद्रियांचा नाही विश्वास । विषयार्थ व्हावें न लालस ॥
 हळूहळू करितां अभ्यास । चांचल्यनिरास होईल ॥ १७१ ॥
 होऊं नव्हे इंद्रियाधीन । तींही न सर्वथा राहती दावून ॥
 विधिपूर्वक तयांचें नियमन । करावें पाहून प्रसंग ॥ १७२ ॥
 रूप हा तो दृष्टीचा विषय । सौंदर्य वस्तूचें पहावें निर्भय ॥
 तेथें लाजेचें कारण काय । घावा न ठाव दुर्बुद्धीते ॥ १७३ ॥
 मन करोनिया निर्वासन । ईशकृतीचें करा निरीक्षण ॥
 होईल सहज इंद्रिय दमन । विषय सेवन विस्मरण ॥ १७४ ॥

रथ न्यावया इष्टस्थानीं । सारथी जैसा मूळकारणी ॥
 तैसी ही बुद्धि हितकारिणी । दक्ष आकर्षणीं इंद्रियांच्या ॥ १७५ ॥
 सारथी करी रथनियमन । बुद्धिही करूनि इंद्रियदमन ॥
 आवरी शरीरस्वैरगमन । अनिवार चंचलपण मनाचें ॥ १७६ ॥
 शरीर इंद्रिय मनोयुक्त । ऐसिया जीवाचें जें भोक्तृत्व ॥
 तें संपताच वैष्णवपद प्राप्त । ऐसें हें सामर्थ्य बुद्धीचें ॥ १७७ ॥
 चक्षुरादि इंद्रियनिचय । भिन्न भिन्न हयस्थानीय ।
 रूपरसादि जे जे विषय । मार्ग ते निरय प्रवर्तक ॥ १७८ ॥
 यत्किंचित विषयाभिलाश । करी पारमार्थिक सुखा नाश ॥
 म्हणोनि त्यागा तो निःशेष । तरीच तो मोक्ष तुजलाधे ॥ १७९ ॥
 बाह्येद्रियें जरी निवृत्त । असतां अंतःकरण आसक्त ॥
 नाहीं जन्ममरणा अंत । विषय अत्यंत घातुक ॥ १८० ॥
 लाधलिया विवेकी सारथी । विवेकें राखी लगाम हातीं ॥
 इंद्रियवाजी कुमार्ग वर्ती । स्वःनींही होती न लवमात्र ॥ १८१ ॥
 ऐसा मनःसमाधानपर । निग्रही दक्ष कुशल चतुर ॥
 भाग्ये लाधलिया सारथी चतुर । कैचें दूर विष्णुपद ॥ १८२ ॥
 तेंच पद परब्रम्ह । वासुदेव अपर नाम ॥
 तेंच सर्वोत्कृष्णपद परम । परंधाम परात्पर ॥ १८३ ॥
 असो झाला हा अध्याय पुरा । याहून गोड पुढील दुसरा ॥
 रिझवील सद्गुक्तांच्या अंतरा । श्रवण करा क्रमाने ॥ १८४ ॥
 असो शेवटीं जगच्चालक । सद्गुरू जो बुद्धिप्रेरक ॥
 तयाचे चरणीं आभारपूर्वक । हेमाड मस्तक अर्पीतसे ॥ १८५ ॥
 स्वस्ति श्रीसंतसज्जन प्रेरिते । भक्त हेमाडपंत विरचिते ॥
 श्री साईसभ्ये सच्चरिते । संत परीक्षण मनोनिग्रहणं नाम
 एकोन पंचाशत्तमोऽध्यायः संपूर्णः

वर्गणीदारांकरितां

१ श्रीसाईलीलेचा वर्षारंभ चैत्र महिन्याचे अंकापासून आहे. नवीन वर्गणीदारांस वर्षारंभापासून अंक घ्यावे लागतील.

२ श्रीसाईलीला प्रसिद्ध झाल्याबरोबर वर्गणीदारांकडे रवाना होते. अपरिहार्य अडचणीमुळे विलंब न झाल्यास चालू वर्षांत प्रत्येक महिन्यास एक जोड अंक निघेल.

३ पत्ता बदलणे झाल्यास लगेच आम्हांस कळवावे. बदललेला पत्ता न कळविल्यामुळे कित्येक वेळां अंक गहाळ होतात.

४ अंकासंबंधी पत्रव्यवहार आमचेकडे करावा.

५ लेखासंबंधी पत्रव्यवहार संपादक व प्रकाशकांकडे करावा.

व्यवस्थापक—श्रीसाईलीला

लेखकांकरितां.

१. श्रीसाईलीलेत प्रसिद्धीसाठी पाठविलेला लेख अथवा कविता कागदाच्या एका बाजूवर, मार्जिन सोडून, सुवाच्य बालबोध लिपीत असावा. पेन्सिलीने किंवा कागदाचे दोन्ही बाजूस लिहिलेला मजकूर छापण्यास फार त्रास पडतो.

२. लिखाणासोबत पूर्ण नांव व पत्ता दिला पाहिजे. नांव प्रसिद्ध न करितां टोपण नांवाखाली प्रसिद्धि द्यावयाची असल्यास त्याप्रमाणे कळवावे.

३. लेख अथवा कविता हातीं, आल्यानंतर १ महिन्यांत पसंति अगर नापसंति कळविली जाईल. पसंति कळविल्यानंतर, आम्हांला कळविल्याशिवाय लेखकांनी तो मजकूर दुसरीकडे छापविण्यास देऊं नये.

४. लेखांत योग्य तो फेरफार करण्याचा अधिकार आमचेकडे राहिल. येईल तसा शब्दशः प्रसिद्ध करण्याची हमी आम्ही घेत नाही.

५. लेखासोबत गुरेसे पोस्टेज आल्यास, नापसंत लेख परत करूं

संपादक—श्रीसाईलीला